

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΦΥΣΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

“ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ ΕΚΦΟΒΙΣΜΟΥ ΚΑΙ
ΜΑΚΙΑΒΕΛΙΣΜΟΥ ΜΕΤΑΞΥ ΑΘΛΟΥΜΕΝΩΝ
ΣΕ ΜΑΧΗΤΙΚΑ ΚΑΙ ΜΗ ΜΑΧΗΤΙΚΑ
ΑΘΛΗΜΑΤΑ”

Διπλωματική Εργασία

του

Σιμόπουλου Νικόλαου

Επιβλέπουσα: *Αλεξάνδρα Μπεκιάρη*

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Τμήμα Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και
Αθλητισμού, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

ΤΡΙΚΑΛΑ, ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2025

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ευχαριστώ θερμά την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου, κυρία Μπεκιάρη Αλεξάνδρα, για την αστείρευτη παροχή βοήθειας, την πολύτιμη καθοδήγηση και για τις συμβουλές της σε όλη την διάρκεια συγγραφής της εργασίας μου.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τους αθλητές που συμμετείχαν στην έρευνα και τους ιδιοκτήτες των σωματείων που συνεργάστηκαν για την ομαλή συλλογή των δεδομένων.

Ένα μεγάλο ευχαριστώ στην οικογένειά μου, για την στήριξη της σε όλη την διάρκεια των σπουδών μου αλλά και κατά το διάστημα συγγραφής της παρούσας εργασίας.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	5
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	6

ΜΕΡΟΣ Α΄: ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ

ΚΕΦΑΙΟ ΠΡΩΤΟ:ΜΑΚΙΑΒΕΛΙΣΜΟΣ.....	8
1.1. Μακιαβελισμός (Ορισμός).....	8
1.2. Σκοτεινή Τετράδα (Ορισμός).....	8
1.3. Μορφές Μακιαβελισμού.....	9
1.4. Μακιαβελικά χαρακτηριστικά.....	10
1.5. Μακιαβελισμός στην Φυσική Αγωγή.....	10
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: BULLYING.....	12
2.1.Bullying (Ορισμός).....	12
2.2. Μορφές Bullying.....	14
2.3. Συμμετέχοντες (Bullying).....	17
2.4. Αιτίες (Bullying).....	23
2.5. Επιπτώσεις (Bullying).....	23
2.6. Bullying στη Φυσική Αγωγή	24

ΜΕΡΟΣ Β΄: Η ΕΡΕΥΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	26
3.1.Σκοπός της έρευνας	26
3.2. Σημαντικότητα της έρευνας.....	27
3.3. Υποθέσεις της έρευνας.....	28

3.4. Περιορισμοί της έρευνας	28
3.5. Το δείγμα της έρευνας.....	29
3.6. Ερευνητικά εργαλεία.....	29
3.7. Διαδικασία χορήγησης των εργαλείων συλλογής δεδομένων.....	30
3.8. Στατιστική Ανάλυση.....	30
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	31
4.1. Ανάλυση t-test για ανεξάρτητα δείγματα.....	31
4.2. Συσχέτιση μεταξύ των παραγόντων.....	32
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: ΣΥΖΗΤΗΣΗ.....	34
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	38

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο σκοπός της έρευνας έγκειται στη διερεύνηση της εμφάνισης φαινομένων εκφοβισμού και μακιαβελισμού μεταξύ αθλούμενων σε μαχητικά (ελληνορωμαϊκή πάλη, ιαπωνική πάλη- τζούντο) και μη μαχητικά αθλήματα (καλαθοσφαίριση, ποδόσφαιρο). Το δείγμα επιλέχθηκε από αθλητικούς συλλόγους της Αττικής το 2024 ανερχόμενο σε 224 αθλητές (109 αγόρια και 104 κορίτσια, 111 σε μαχητικά και 113 σε μη μαχητικά αθλήματα. Κύρια αποτελέσματα: διαπιστώθηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των δύο φύλων στον εκφοβισμό και μεταξύ των μαχητικών και μη μαχητικών αθλημάτων που συμμετέχουν οι αθλητές όσον αφορά στη σωματική βία. Επίσης, υπήρξε θετική σχέση μεταξύ εκφοβισμού και θυματοποίησης, σωματικής βίας, ανήθικης χειραγώγησης, επιθυμίας για έλεγχο, επιθυμίας για εξουσία και δυσπιστίας/καχυποψίας. Παρόλο που προέκυψαν μερικώς αναμενόμενες ενδείξεις όπως ότι ο εκφοβισμός (τουλάχιστον όπως εδώ ορίστηκε και μετρήθηκε) αποτελεί πρωτοβουλία κυρίως του αρσενικού φύλου, ανέκυσαν και ανατρεπτικές ενδείξεις ότι γενικότερες τάσεις σωματικής βίας εμφανίζονται εντονότερα στους ασχολούμενους με μη μαχητικά αθλήματα και όχι στους δραστηριοποιούμενους σε μαχητικά. Επίσης, εμφανίζεται ανατροφοδότηση μεταξύ μακιαβελισμού και εκφοβισμού, πράγμα που υποδηλώνει συνδυασμό της βίας με μια υποβόσκουσα στρατηγική που την υποστηρίζει.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αποτελεί δεδομένο και ευρέως γνωστό ότι από την αρχαιότητα μέχρι και σήμερα η διδασκαλία και η εκμάθηση των πολεμικών τεχνών (π.χ πάλη, πυγμαχία κ.τ.λ) χρησιμοποιούνταν για την ολιστική και ολοκληρωτική διαπαιδαγώγηση των νέων και όχι μόνο. Παρότι που με την πάροδο του χρόνου αλλά και με την εξέλιξη των συγχρόνων Ολυμπιακών Αγώνων, οι πολεμικές τέχνες μεταφέρθηκαν εννοιολογικά στο φάσμα των μαχητικών αθλημάτων λόγω του συνεχούς αυξανόμενου ανταγωνιστικού τους χαρακτήρα, παρόλα αυτά ο γενεσιουργός τους σκοπός παρέμεινε ακέραιος δηλαδή τόσο η ανάπτυξη της σωματικής διάπλασης αλλά και η τελειοποίηση της τεχνικής κατάρτισης, όσο και η πνευματική ολοκλήρωση σαν άτομο αλλά και σαν αθλητή. Αντίστοιχα ιδιαίτερη μνεία πρέπει να κατατεθεί τόσο για την συνεισφορά τόσο για την συνεισφορά των μη μαχητικών αθλημάτων στην κατά τα αλλά ολοκληρωμένη εξέλιξη των αθλητών, αφού μέσω της πρακτικής αυτών προάγουν την αμοιβαία συν εργατικότητα εφόσον κατά κύριο λόγο είναι ομαδικά αθλήματα και έχουν ως βασικό συστατικό το ομαδικό πνεύμα. Από την αντίπερα όχθη όμως παρόλο που η συνεισφορά τόσο των μαχητικών όσο και των μη μαχητικών αθλημάτων είναι αδιαμφισβήτητη, όσο παίρναμε σε μονοπάτια που είναι κάπως πιο «σκοτεινά» όπως για παράδειγμα ο πρωταθλητισμός και ο αθλητισμός υψηλών επιδόσεων, σιγά σιγά παρατηρούμε να αναδύονται και να εμφανίζονται κάποιες ορισμένες ιδιομορφίες αλλά και ακόμα παθογένειες κοινωνικού και επικοινωνιακού χαρακτήρα.

Ένα από αυτά τα φαινόμενα που αναδύεται και αποτελεί στοιχείο αναφοράς της ερευνάς μας είναι ο Μακιαβελισμός. Ως μέλος της λεγόμενης «Σκοτεινής Τετράδας» των ψυχολογικών χαρακτηριστικών (Paulhus & Williams, 2002), που θα αναλυθεί εκτενέστερα και πιο αναλυτικά με σκοπό την πλήρη κατανόηση του φαινομένου. Το φαινόμενο του Μακιαβελισμού βγήκε για πρώτη φορά στην επιφάνεια στο ξακουστό βιβλίο του Ιταλού πολιτικού στοχαστή και φιλοσόφου Νικολού Μακιαβέλλι «Ο Ηγεμόνας». Στο συγκεκριμένο βιβλίο ο Μακιαβέλλι αποδίδει τον συγκεκριμένο όρο ως την πολιτική θεωρία μέσω της οποίας κάθε κυβερνητικό καθεστώς (ολοκληρωτικό ή συγκεντρωτικό) διαχειρίζεται τις καταστάσεις με οποιοδήποτε μέσο είτε είναι ηθικά ορθό ή μη, με σκοπό την διασφάλιση και την ευημερία του κράτους. Σήμερα ο συγκεκριμένος όρος έχει συσχετισθεί σύμφωνα με τα τωρινά δεδομένα και αποδίδεται με μια πιο διευρυμένη χροιά και όχι καθολικά και εξ' ολοκλήρου σχετιζόμενος με τα γεγονότα του πολιτικού γίγνεσθαι, αλλά είτε στο φάσμα το αθλητικό, το κοινωνικό κ.τ.λ.

Επιπροσθέτως, όσον αφορά ένα άλλο εξίσου σημαντικό και επικίνδυνο φαινόμενο που βγαίνει στην επιφάνεια όσο περισσότερο διαβαίνουμε πιο βαθιά σε αυτά τα «σκοτεινά» μονοπάτια που αναφέραμε και παραπάνω το οποίο είναι το φαινόμενο του εκφοβισμού. Το συγκεκριμένο φαινόμενο αποτελεί μια ιδιαίτερα πολυδιάστατη έννοια αφού έχει παρατηρηθεί ότι βρίσκει εύφορο έδαφος σε διάφορες δομές του κοινωνικού γίγνεσθαι (π.χ εκπαιδευτικές δομές, αθλητικές δομές κ.λπ). Το φαινόμενο

αυτό που θα μας απασχολήσει ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια της συγκεκριμένης έρευνας έχει μακρύ ιστορικό αφού χρονολογείται ότι μελετήθηκε για πρώτη φορά στην Νορβηγία στις αρχές της δεκαετίας το 1980 οπότε και αναφέρθηκε για πρώτη φορά σε επιστημονική έρευνα το φαινόμενο του εκφοβισμού. Ο εκφοβισμός αποτελεί την εγκαθίδρυση εξουσίας και ελέγχου μέσω δυνάμεων δράσης, πιο συγκεκριμένα μέσω της άσκησης σωματικής ή φραστικής βίας και επιθετικότητας (Pepler & Craig, 1997). Σύμφωνα λοιπόν με τα συγκεκριμένα δεδομένα και της βιβλιογραφίας που συλλέξαμε κατά τη διάρκεια της συγκεκριμένης έρευνας, είναι αντικειμενικά αντιληπτό να πραγματοποιηθεί λεπτομερής και διεξοδική ανάλυση και παρουσίαση του συγκεκριμένου ορού με απώτερο σκοπό να βρεθούν οι συσχετίσεις που εμφανίζονται στο χώρο των μαχητικών αθλημάτων, ένα χώρο που χαρακτηρίζεται από την εμφάνιση βίας και επιθετικότητας ακόμα και σε υπερθετικό βαθμό που συνδέεται άμεσα εννοιολογικά αυτή κάθε αυτή. Αλλά και να γίνουν οι απαραίτητες συγκρίσεις με τον χώρο των μη μαχητικών αθλημάτων ο οποίος είναι και αυτός γόνιμος για την εμφάνιση και γιγάντωση του συγκεκριμένου φαινομένου.

Ο σκοπός της έρευνας έγκειται στη διερεύνηση της εμφάνισης φαινομένων: α) εκφοβισμού και β) μακιαβελισμού μεταξύ αθλούμενων σε 1) μαχητικά (λχ ελληνορωμαϊκή πάλη, ιαπωνική πάλη- τζούντο) και 2) μη μαχητικά αθλήματα (πχ καλαθοσφαίριση, ποδόσφαιρο). Επιχειρήθηκε η σύγκριση εμφάνισης ή μη των δυο αυτών φαινομένων αρνητικής συμπεριφοράς σε μαχητικά και μη μαχητικά αθλήματα (δηλ. εξετάστηκε πρωτίστως το είδος αθλήματος ως παράμετρος επηρεάζουσα την συμπεριφορά). Παράλληλα, εξετάστηκε ο ρόλος άλλων πιθανών παραμέτρων (λχ φύλου, συγκεκριμένου είδους αθλήματος κλπ) στην εκδήλωση τέτοιων συμπεριφορών. Διερευνήθηκε επίσης η ενδεχόμενη σχέση μεταξύ μακιαβελισμού και εκφοβισμού (λχ πιθανή υποκατάσταση ή ενίσχυση του εκφοβισμού με παραπλανητικούς χειρισμούς, ψευδή πληροφόρηση συναθλητών κλπ).

ΜΕΡΟΣ Α': ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΜΑΚΙΑΒΕΛΙΣΜΟΣ

1.1.Μακιαβελισμός (ορισμός και γενικά στοιχεία)

Ο ορός μακιαβελισμός αποδίδεται όπως πρωτοείπαμε και παραπάνω στην εισαγωγή ως η πολιτική θεωρία κατά την οποία κάθε κυβέρνηση ή πιο συγκεκριμένα οποιοσδήποτε ηγεμόνας ο οποίος έχει υπό την εξουσία του ένα κράτος, αναλόγως των εξελίξεων της εκάστοτε εποχής, οδηγείτε σε μεταρρυθμίσεις και διαχειρίζεται τις καταστάσεις με οποιοδήποτε τρόπο είτε αυτός είναι ηθικός ή ανήθικος με απώτερο σκοπό την ομαλή λειτουργία του κράτους του. Το φαινόμενο αυτό προέρχεται από το όνομα του πασίγνωστου διπλωμάτη και πολιτικού συγγραφέα Νίκολο Μακιαβέλλι (1469-1527), ο οποίος πρωτοαναφέρθηκε στον συγκεκριμένο όρο στο έργο του με ιδιαίτερα πολιτικό χαρακτήρα (Ο ηγεμών, 1513). Είναι απολύτως γνωστό ότι ο Μακιαβέλλι έγραψε το συγκεκριμένο βιβλίο σύμφωνα με τις πολιτικές εξελίξεις της εποχής του παραθέτοντας όσο πιο αντικειμενικά γίνεται τις καλύτερες στρατηγικές των ιστορικών προσώπων σε μια εποχή που χρωματιζόταν από έντονη πολιτική αστάθεια, με σκοπό την εκμετάλλευση αυτών των στρατηγικών από έναν μελλοντικό άξιο και ιδανικό ηγεμόνα. Όμως μέσω αυτών των δεδομένων γεννάται ένα εύλογο ερώτημα: Πως ο συγκεκριμένος όρος βρίσκει εφαρμογή στη σημερινή εποχή και τα τωρινά δεδομένα; Την απάντηση μας την δίνει εμμέσως ο Μακιαβέλλι αναφέροντας ότι οι άνθρωποι δεν είναι «θεόμορφοι» αλλά αντιθέτως είναι άπληστα οντά τα οποία λαχταρούν και επιθυμούν διακαώς την δύναμη και την εξουσία, όμως αυτά τα δυο στοιχεία δεν επαρκούν για όλους. Για να αποκτήσει λοιπόν ο οποιοσδήποτε (στην συγκεκριμένη περίπτωση ο ηγεμόνας κατά τον Μακιαβέλλι), οφείλει να μην πραγματοποιήσει κανένα συμβιβασμό ή ανοχή ανάμεσα στην ηθική και τον στόχο που έχει θέσει αυτός για τον εαυτό του. Δικαιολογώντας την παραπάνω άποψη έχει γραφεί με έμφαση στο έργο του ότι η απόσταση ανάμεσα στο πως ζούμε και στο πως θα πρέπει να ζούμε είναι τόσο μεγάλη, ώστε όποιος αφήνει αυτό που γίνεται για εκείνο που θα έπρεπε να γίνεται, προετοιμάζει την καταστροφή του μάλλον παρά την σωτηρία του. Επομένως, αυτό που θα πρέπει να κάνει ο ηγεμόνας ή οποιοσδήποτε άνθρωπος, εάν θέλει να αποκτήσει κυριαρχία και εξουσία είναι να μάθει να μπορεί να μην είναι καλός και να χρησιμοποιεί ή όχι τη γνώση αυτή ανάλογα με την εκάστοτε ανάγκη, σύμφωνα με τον Μακιαβέλλι.

1.2. Σκοτεινή Τετράδα (γενικά στοιχεία και σύνδεση με το φαινόμενο του Μακιαβελισμού)

Στην βιβλιογραφία συναντάμε την «σκοτεινή τετράδα» και ο λόγος που χρήζει αναφοράς η συγκεκριμένη ορολογία είναι πρώτον ότι μέσα σε αυτά τα τέσσερα

χαρακτηριστικά υπάρχει το ένα αντικείμενο της έρευνάς μας ο μακιαβελισμός και δεύτερον ότι σύμφωνα με έρευνες που έχουν διεξαχθεί (πχ, Paulhus et al, 2018), σύμφωνα με τις οποίες αν ένα άτομο που εμφανίζει ένα από τα τέσσερα χαρακτηριστικά της σκοτεινής τετράδας αυτό το γεγονός πυροδοτεί αλυσιδωτή αντίδραση εμφάνισης των επιμέρους χαρακτηριστικών αυτής. Επιπλέον οι συγκεκριμένες έρευνες έδειξαν ότι η εμφάνιση οποιοδήποτε από αυτά τα τέσσερα χαρακτηριστικά οδηγεί σε εμφάνιση συγκεκριμένων αποκλινουσών συμπεριφορών αυτών ανάλογα με το χαρακτηριστικό της σκοτεινής τετράδας που εντοπίζεται στο άτομο που το φέρει. Αναλυτικότερα η σκοτεινή τετράδα περιλαμβάνει τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του Ναρκισσισμού, του Σαδισμού, της ψυχοπάθειας και τέλος του Μακιαβελισμού. Πολλές έρευνες έχουν δείξει ότι τα άτομα που επιτυγχάνουν υψηλή βαθμολογία σε ένα από αυτά η σε όλα αυτά τα χαρακτηριστικά είναι πιο πιθανό να διαπράξουν βίαια εγκλήματα να προκαλέσουν κοινωνική αναταραχή και με τις πράξεις τους να προκαλέσουν πολλαπλά σοβαρά προβλήματα στο κοινωνικό σύνολο και ειδικότερα στο άμεσο κοινωνικό τους περιβάλλον όπως για παράδειγμα: στον γάμο τους, στην οικογένεια τους, σε έναν οργανισμό, ειδικά αν περισσότερο διαθέτουν θέσεις ηγετικού χαρακτήρα και λήψης αποφάσεων. Παράλληλα από ψυχολογικής σκοπιάς έχουν την τάση να εκδηλώνουν λιγότερο συμπόνια, ευχαρίστηση, συμπάθεια προς τον περίγυρο τους αλλά και ικανοποίηση όσον αφορά την ζωή τους. Τα τελευταία χρονιά έχει διεγείρει ιδιαίτερα το ενδιαφέρον των ερευνητών ο συγκεκριμένος ορός αφού όλο και αυξάνεται ο αριθμός των ατόμων που εμφανίζουν τα τέσσερα αυτά χαρακτηριστικά είτε σε συνδυασμό είτε μεμονωμένα. Τα άτομα τα οποία εμφανίζουν τον συνδυασμό των τεσσάρων αυτών σκοτεινών χαρακτηριστικών της προσωπικότητας συνθέτουν ένα πορτρέτο ενός ανθρώπου που είναι ικανός να πραγματοποιήσει το οτιδήποτε σε παράνομα πλαίσια και είναι ικανός να κατακτήσει οτιδήποτε έχει στοχοθετήσει με οποιοδήποτε τρόπο είτε αυτός είναι ανάμεσα σε ηθικά πλαίσια είτε έξω από αυτά, έναντι σε όλους και σε όλα. Στην αντίπερα όχθη όσα άτομα εμφανίζουν χαμηλή βαθμολογία σε αυτά τα χαρακτηριστικά δεν αποτελούν διάγνωση για άτομο επικίνδυνο και επιβλαβές αλλά απλώς αυτά τα στοιχεία αποτελούν κομμάτια της προσωπικότητας του. Επιπλέον, συμπεραίνεται ότι οι άνθρωποι που εμφανίζουν το τετράπτυχο των χαρακτηριστικών της σκοτεινής τετράδας έχουν την τάση να ακολουθούν τις λεγόμενες «γρήγορες στρατηγικές ζωής» και αυτή η στάση ζωής περιλαμβάνει απερίσκεπτες δράσεις που περνάνε στο φάσμα του παράνομου και του επικίνδυνου είτε για το άτομο αυτό κάθε αυτό ή για τον άμεσα εμπλεκόμενο κοινωνικό περίγυρο του.

1.3. Μορφές Μακιαβελισμού

Όπως έχουμε αντιληφθεί λοιπόν ο μακιαβελισμός είναι ένα ιδιαίτερο φαινόμενο το οποίο έχει πολυμορφικό χαρακτήρα τον οποίον έφεραν στην επιφάνεια οι Dahling, Whitaker και Levy (2009) προσδιορίζοντας μέσω των ερευνών τους τις τέσσερις διαστάσεις του μακιαβελισμού οι οποίες είναι οι εξής:

- Τη δυσπιστία και την έντονη καχυποψία προς τους άλλους

- Την επιθυμία για εξουσία και επιβολή εξουσιαστικού και αυταρχικού χαρακτήρα σε ένα κοινωνικό σύνολο ή μια οργανωμένη κοινωνική δομή
- Την επιθυμία για επιβολή ελέγχου
- Την ανήθικη χειραγώγηση με σκοπό το προσωπικό όφελος

1.4. Διάκριση Μακιαβελικών Χαρακτηριστικών

Στο συγκεκριμένο υποκεφάλαιο υπάρχει πληθώρα πληροφοριών και ερευνών μέσω των οποίων, μπορούμε να ξεχωρίσουμε ένα άτομο το οποίο ανάλογα με τα συμπεριφορά χαρακτηριστικά που εμφανίζει, μπορεί να χαρακτηριστεί μακιαβελικό. Σύμφωνα με τους Barnett και Thompson (1985) τα μακιαβελικά άτομα χαρακτηρίζονται από έλλειψη εμπάθειας προς τους άλλους, κατέχουν επίσης μια αντισυμβατική και κάπως διαφορετική άποψη σε σχέση με τα πρότυπα της ηθικής, ακόμη εμφανίζουν μια έντονη επιθυμία να χειραγωγήσουν αλλά και παράλληλα να χειραφετήσουν τους άλλους προς ίδιον όφελος επικεντρώνοντας αποκλειστικά το ενδιαφέρον τους στους δικούς τους στόχους (Christie & Geis, 1970; Wu & LeBreton, 2011). Ιδιαίτερα σημαντικό είναι το γεγονός ότι τα άτομα τα οποία χαρακτηρίζονται από υψηλά ποσοστά Μακιαβελισμού συνήθως είναι καλύτεροι στις διαπραγματεύσεις, αλλά και στην κατοχή ηγετικών θέσεων που απαιτείται αρκετά η λήψη καίριων αποφάσεων (Christie & Geis, 1970; Cherulnik et al, 1981) με τα ευρήματα των ερευνών τους. Επιπροσθέτως αξίζει να σημειωθεί ότι τα μακιαβελικά άτομα χρησιμοποιούν προσβλητικό και σε πολλές φορές ανέντιμο τρόπο με σκοπό την επίτευξη προσωπικών στόχων, χειραγωγώντας ταυτόχρονα τους άλλους έτσι ώστε να αποδίδουν καλύτερα, ακόμα έχουν την ικανότητα να μπορούν να πείθουν τους άλλους χωρίς οι ίδιοι με αυτόν τον τρόπο να πείθονται από τους άλλους (Zagenczyk et al., 2014), καταλήγοντας, ιδίως στον τομέα της πολιτικής, ότι τα πολιτικά άτομα που έχουν υψηλές ιεραρχικά θέσεις μέσα στο πολιτικό σύστημα και εμφανίζουν υψηλά ποσοστά μακιαβελισμού (οι λεγόμενοι high Machs), έχουν μια ιδιαίτερη προθυμία να εμπλακούν σε πολιτικά σκάνδαλα με παράνομες μίζες.

1.5. Το φαινόμενο του Μακιαβελισμού στην Φυσική Αγωγή και στον αγωνιστικό αθλητισμό

Το φαινόμενο του μακιαβελισμού έχει αφήσει το στίγμα του κι είναι ιδιαίτερα ευδιάκριτο στην εκπαίδευση και ειδικότερα στον πολυμορφικό χώρο της Φυσικής Αγωγής. Σε έρευνες (Barnett & Thompson, 1985; Hawley, 2002; McIlwain, 2003) διαπιστώθηκε ότι οι νέοι οι οποίοι χαρακτηρίζονται από μακιαβελικά πρότυπα βρίσκονται στην κατάσταση να καταλάβουν με ακρίβεια τα συναισθήματα και τις σκέψεις κάποιου και να κατανοήσουν πλήρως τον ψυχισμό του και το πως θα συμπεριφερθεί. Παρόλα αυτά η κατανόηση αυτή δεν έχει αλτρουιστικούς σκοπούς αλλά εκπροσωπεί μια προσωπική ατζέντα μέσα από την οποία υποβόσκει η ιδέα

χειραγώγησης των εμπλεκομένων μελών. Ωστόσο ο μακιαβελισμός αυτός καθ' αυτός συνδέεται άρρητα με υποχθόνιες και καχύποπτες συμπεριφορές (McIlwain, 2003; Repacholi et al., 2003), αναλυτικότερα τα άτομα αυτά έχουν στόχο να ενεργούν κρυφά από τα βλέμματα των δασκάλων και των γονέων, ωστόσο περνούν τα καταλληλά μετρά, υπολογίζοντας με ακρίβεια την κάθε τους κίνηση ώστε να είναι σχεδόν ακατόρθωτο να στραφούν τα φωτά και η προσοχή πάνω σε αυτούς. Μαθητές αλλά και αθλητές που έχουν ως κύρια χαρακτηριστικά τα μακιαβελικά πρότυπα, όταν εν τέλει συγκεντρώσουν στα χέρια τους εξουσία δεν έχουν κανένα δισταγμό και ηθικό φραγμό προκειμένου να την διατηρήσουν. Ασκούν υπέρμετρη βία χωρίς να σκεφτούν δεύτερη φορά και δίχως να αντιληφθούν τις συνέπειες, εφόσον ακολουθούν τον απαράβατο κανόνα «ο σκοπός αγιάζει τα μέσα». Είναι σημαντικό λοιπόν να αναφερθεί ότι τα παιδιά με έντονα μακιαβελικά στοιχεία, τα οποία γίνονται επιθετικά, καταφέρνουν να γίνονται αποδεκτά από τους δασκάλους τους και τους συνομήλικούς τους (Hawley 2003).

Στον ανταγωνιστικό αθλητισμό και ειδικότερα στον πρωταθλητισμό συναντάμε πληθώρα μακιαβελικών ενεργειών που βρίσκονται εκ διαμέτρου αντίθετα με την νοοτροπία του αθλητισμού γενικότερα. Μια συνήθης συμπεριφορά που συμβαίνει εδώ και δεκαετίες τόσο στον χώρο των μαχητικών αθλημάτων, όσο και στον χώρο των ομαδικών αθλημάτων και η οποία έχει έντονο μακιαβελικό χαρακτήρα είναι η χρήση απαγορευμένων ουσιών ή αλλιώς ντόπινγκ. Με αυτήν την μέθοδο οι αθλητές προσπαθούν να ενισχύσουν την απόδοσή τους με αθέμιτα μέσα ώστε να κερδίσουν οποιοδήποτε προβάδισμα ενάντια στον ανταγωνισμό, κρυμμένοι καλά από τα βλέμματα επίτροπων και ομοσπονδιών που έχουν σκοπό να διασφαλίζουν την ακεραιότητα του υγιούς ανταγωνισμού. Επίσης άξιο αναφοράς είναι το γεγονός ότι σε μια έρευνα που είχε διεξαχθεί στην Ισπανία σε Ισπανούς ποδοσφαιριστές παρατηρήθηκε ότι οι ντοπαρισμένοι αθλητές είναι άρρητα συνδεδεμένοι με μακιαβελικού τύπου χαρακτηριστικά.

Παρομοίως άλλες ενέργειες που συνδέονται άρρητα με τον μακιαβελισμό στον αθλητισμό είναι οι αντιαθλητικές συμπεριφορές κατά την διάρκεια του αγώνα. Αυτού του είδους συμπεριφορές παρατηρούνται κυρίως στον χώρο των μαχητικών αθλημάτων το οποίο μπορεί να θεωρηθεί λογικό εφόσον αυτός κατακλύζεται και χαρακτηρίζεται από υπέρμετρή βαναυσότητα και ωμότητα. Μερικές μεθόδους που χρησιμοποιούν οι εκάστοτε αθλητές ώστε να κερδίσουν με οποιοδήποτε κόστος είναι οι παραγωγή χτυπημάτων κάτω από την ζώνη, δαγκωματιές, τοποθέτηση των χεριών μέσα στα ματιά, γρατζουνιές και διάφορες άλλες κινήσεις που είναι έξω από τα πλαίσια των κανόνων του εκάστοτε μαχητικού αθλήματος. Παράλληλα αυτούς του είδους τις ενέργειες φροντίζουν να τις κάνουν με ύπουλο τρόπο ώστε να μην παρατηρηθεί τίποτα μεμπτό από τον διαιτητή του αγώνα.

Επιπροσθέτως σε παρόμοιες έρευνες που διεξήχθησαν σε σχολεία του Βόλου, της Λάρισας και των Τρικάλων με σκοπό να μελετηθεί τόσο τα στυλ ηγεσίας των εκπαιδευτών φυσικής αγωγής και τη σχέση των μαθητών με το ευ αγωνίζεσθαι κατά τη διάρκεια του μαθήματος της φυσικής αγωγής αλλά και για τον μακιαβελισμό που οι ίδιοι μαθητές παρουσιάζουν κατά την διάρκεια αυτού μεταξύ τους. Από τα αποτελέσματα της συγκεκριμένης ανάλυσης εξακριβώθηκαν και δημιουργήθηκαν τα

εξής τρία προφίλ : «του κάκου ελεγχόμενου μαθητή», «του μαθητή που δείχνει υπέρμετρο σεβασμό αλλά και συνάμα διακατέχεται από ένα αίσθημα αδυναμίας» και αυτό «του τυπικού αυταρχικού δασκάλου». Συνεχίζοντας στο ίδιο μήκος κύματος στην συγκεκριμένη μελέτη παρατηρήθηκε το εξής πόρισμα ότι οι μαθητές αρσενικού φύλου πιστεύουν ότι οι καθηγητές τους είναι περισσότερο αυταρχικοί σε σχέση με γυναίκες καθηγήτριες τους. Κάτι που επαληθεύεται και σε σχέση με προηγούμενες έρευνες που δείχνουν ότι οι άντρες καθηγητές είναι πιο επιθετικοί με τα αγόρια σε σύγκριση με τα κορίτσια. Άξιο σημείο αναφοράς είναι το γεγονός πως οι μαθητές αρσενικού φύλου παρουσιάζουν πιο έντονες αντικοινωνικές-μακιαβελικές συμπεριφορές σε σχέση με συμμαθήτριες τους, κάτι που επαληθεύεται σε προηγούμενη ερευνά που έδειξε ότι τα αγόρια εκτιμάνε περισσότερο τα μακιαβελικά χαρακτηριστικά σε σύγκριση με τα κορίτσια (Bardas & Bekiari, 2019)

ΜΕΡΟΣ Α': ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ

2^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΣΧΟΛΙΚΟΣ ΕΚΦΟΒΙΣΜΟΣ

2.1. Σχολικός εκφοβισμός (γενικά στοιχεία και ορισμός του φαινομένου)

Κατά την παγκόσμια βιβλιογραφία ο σχολικός εκφοβισμός αποτυπώνεται ως school bullying. Σύμφωνα με στοιχεία και στατιστικά της UNESCO το 2018 υπογραμμίζεται το γεγονός πως 1 στα 3 άτομα κατά την παιδική ηλικία αλλά και την εφηβική εμπλέκονται σε περιστατικά σχολικού εκφοβισμού ως θύματα. Ο σχολικός εκφοβισμός αποτελεί ένα ιδιαίτερα συχνό φαινόμενο που όπως έχουμε αναφέρει σε παραπάνω αναφορές αποτελεί παθογένεια αφού είναι ιδιαίτερα αισθητό κατά τον κόσμο εδώ και πολλές δεκαετίες και όλο βρίσκεται σε έξαρση κατά την πάροδο του χρόνου. Το συγκεκριμένο φαινόμενο ήδη είχε αρχίσει να απασχολεί την επιστημονική κοινότητα από τις δεκαετίες του '60 αλλά και του '70 προκαλώντας ιδιαίτερη αναταραχή. Σύμφωνα με τον Olweus (1993) ο εκφοβισμός σχετίζεται με τις αρνητικές συμπεριφορές ατόμου ή ατόμων κυρίως στον χώρο του σχολείου ενάντια σε άτομα με τα οποία συνυπάρχουν στην συγκεκριμένη κοινωνική δομή, στην προκείμενη περίπτωση τους συμμαθητές ή τις συμμαθήτριες τους. Τέτοιες πράξεις μπορεί να εμφανίζονται υπό την μορφή επιθετικής συμπεριφοράς με σκοπό την σωματική αλλά και την ψυχική βλάβη και φθορά του θύματος με απώτερο σκοπό τον σωματικό τραυματισμό, τον εξευτελισμό αλλά και επίθεση στην αξιοπρέπεια του θύματος.

Για τα ελληνικά δεδομένα ο αγγλικός όρος «bullying» αποδίδεται με το ρήμα «εκφοβίζω» σύμφωνα με την ερευνητική ομάδα του προγράμματος «Πυθαγόρας», από την άλλη πλευρά ο συγκεκριμένος αγγλικός όρος κατά την Ανδρέου (2011) αποδίδεται πιο ολοκληρωμένα με την λέξη «θυματοποίηση». Επιπροσθέτως αξίζει να σημειωθεί πως πολλές έρευνες τόσο από τους Yerger και Gehret (2011) αλλά εξίσου και από τους Swearer και Hymel (2015) αναφέρουν ότι, ο εκφοβισμός αποτελεί ισχυρό πρόβλημα για την υγεία και το κοινωνικό σύνολο αλλά και επίσης ότι τα

θύματα όσο και οι θύτες βιώνουν έντονη ψυχολογική φόρτιση κατά την εξέλιξη του φαινομένου αντίστοιχα. Οι Tattum (1992) αναφέρθηκαν στον εκφοβισμό και συμπέραναν ότι αποτελεί μια σχεδιασμένη επιθυμία και ενέργεια κάποιου έτσι ώστε να προκαλέσει ψυχικό και σωματικό πόνο σε κάποιον άλλον. Αντίστοιχα αναφέρεται επίσης πως ο εκφοβισμός αποτελεί μια επιθετική συμπεριφορά κατά την οποία η εφαρμογή αυτής προξενεί ζημιά στο χαρακτήρα και την αξιοπρέπεια στο άτομο που την δέχεται (Sharp & Smith, 1994). Συνήθως στα περισσότερα περιστατικά εκφοβισμού ένδειξης αυτού εκφράζονται με επίμονα χαρακτηριστικά και διαρκούν συνήθως για αρκετό χρονικό διάστημα. Ο Ριγκμπυ (2002) επισημαίνει με την επιρροή της εξελικτικής θεωρίας του Δαρβίνου την εξής παρατήρηση, ότι ο εκφοβισμός αποτελεί ένα εξελικτικό εργαλείο του ανθρώπου έτσι ώστε να βοηθήσει στην επιβίωση του επικρατέστερου. Ο συγκεκριμένος ερευνητής το 2008 επίσης αναφέρθηκε στο γεγονός πως ο εκφοβισμός δεν είναι τίποτα άλλο από την επιθυμία και τη θέληση ενός συγκεκριμένου ατόμου να πληγώσει και να τραυματίσει κάποιο άλλο άτομο με το οποίο συνυπάρχουν στην ίδια κοινωνική δομή. Με την πάροδο του χρόνου πολλοί ερευνητές έχουν αναφερθεί στο συγκεκριμένο φαινόμενο αποδίδοντας πληθώρα ορισμών και ερμηνειών οι οποίες είναι ιδιαίτερα αξιόπιστες και αξίζει να αναφερθούν. Οι συγκεκριμένες ερμηνείες αναφέρουν ότι ο εκφοβισμός συνδέεται με αρνητικές πράξεις εις βάρος των θυμάτων, τα οποία σε πολλές των περιπτώσεων δεν έχουν την δυνατότητα να υπερασπιστούν τους εαυτούς τους και να προασπίσουν την αξιοπρέπεια τους λόγω του ότι είναι αισθητά πιο ανίσχυροι από τους θύτες (Monks & Smith, 2006).

Εμβαθύνοντας περισσότερο στο συγκεκριμένο αντικείμενο της ερευνάς ανακαλύπτουμε πως ο εκφοβισμός διαφοροποιείται μεταξύ των ατόμων που εμπλέκονται στην συγκεκριμένη πράξη και αυτό μας οδηγεί να κατανοήσουμε πως εξαρτάται από την ανισορροπία δυνάμεων καθώς και την πρόθεσή για δημιουργία και προξενήσει βλάβης είτε αυτή είναι σωματική είτε ψυχική (Chu et.al, 2014). Στην συγκεκριμένη ερευνά αναφέρεται πως δεν είναι δυνατόν να αναδυθεί στην επιφάνεια με κάποιο τρόπο ο ορός του του εκφοβισμού καθώς ανάλογα με τα σχολικά περιβάλλοντα μπορεί να υπάρχουν διαφορετικά περιστατικά εκφοβισμού που να έχουν διαφορετικές προϋποθέσεις και αφορμές σε σχέση με αντίστοιχα αυτές του ορισμού. Παράλληλα μια ιδιαίτερη οπτική στο θέμα δίνουν η Romera και οι συνεργάτες της (2019) αναφέρουν πως η απομάκρυνση από ηθικά δύσκολες αποτελούν λόγοι εμφάνισης συμπεριφορών εκφοβισμού.

Επιπλέον, θεωρείται απολύτως σημαντικό να αναφερθεί το γεγονός ότι εμφανίζεται ευδιάκριτη διαφορά ως προς τους πολλούς ορισμούς του «πειράγματος» σε σχέση με του εκφοβισμού. Κατά τον Olweus (2007) το «πείραγμα» γίνεται μεταξύ φίλων σε πλαίσιο πλάκας και διασκέδασης αμφότερες και από τις δυο πλευρές, χωρίς να έχει στόχο την δημιουργία και πρόκληση σωματικού πόνου. Αντίθετα στις περιπτώσεις του εκφοβισμού τέτοια γεγονότα δεν εμφανίζονται καθόλου καθώς το φαινόμενο αυτό συμβαίνει μεταξύ ατόμων που δεν έχουν φιλικές σχέσεις έξω από φιλικά πλαίσια και κυρίως τα κίνητρα είναι εχθρικού χαρακτήρα. Φυσικά το λεγόμενο πείραγμα μπορεί σε πολλές των περιπτώσεων ευκολά να μετατραπεί ως ένα εργαλείο εκφοβισμού όταν εμφανίζεται για παρατεταμένο χρονικό διάστημα ή ενοχλεί το

άτομο που δέχεται το πείραγμα, με αποτέλεσμα να χάνεται το διασκεδαστικό στοιχείο του πειράγματος.

2.2.Είδη εκφοβισμού

Οι διάφορες μορφές εκφοβισμού κάθε φορά, ανάλογα με το περιστατικό εξαρτώνται από το θύτη και το μέσο που χρησιμοποιεί για να εκφοβίσει και να επηρεάσει το θύμα που επιλέγει. Είναι λογικό ότι οι μορφές που θα αναλυθούν παρακάτω πολλές φορές βρίσκονται υπό μορφή συνδυασμού μεταξύ τους. Επιπλέον ένα βασικό στοιχείο που πρέπει να αναφερθεί καθώς θα αναλυθούν οι μορφές εκφοβισμού είναι το γεγονός ότι υπάρχει ένας διαχωρισμός όσον αφορά την εφαρμογή του δεδομένου, όταν το φαινόμενο εξελίσσεται έπειτα από διαπροσωπική συνάντηση του θύματος με το θύτη αυτό αποτελεί τον άμεσο εκφοβισμό ενώ ο έμμεσος εκφοβισμός σχετίζεται με τα μέσα που μεταχειρίζεται ο δράστης, ή κατά κανόνα οι δράστες. Πέραν από τις προαναφερθείσες κατηγορίες εκφοβισμού σε άμεσο και έμμεσο εκφοβισμό, ο ενδοσχολικός εκφοβισμός μπορεί να περιλαμβάνει τη μορφή φυσικής-σωματικής βίας, ενώ παράλληλα μετά από πρόσφατες έρευνες μέσα στην πλούσια λίστα των κατηγοριών του εκφοβισμού προστέθηκε και ο εκφοβισμός που οφείλετε στη διαφορετικότητα, όπως για παράδειγμα είναι ο εκφοβισμός που έχει ρατσιστικές προθέσεις και ο εκφοβισμός λόγω αναπηρίας.

1) Σωματική, λεκτική, μη λεκτική. Ψυχολογική και σεξουαλική βία

Αναλυτικότερα , ο θύτης μπορεί να ασκήσει σωματική βία στο θύμα, μέσα από χτυπήματα, σπρωξιές, κλοτσιές, γροθιές, δαγκώματα, τράβηγμα μαλλιών και αλλά παρόμοια βίαια περιστατικά, από τέτοιες πράξεις ο θύτης υπάρχει μεγάλη πιθανότητα να προξενήσει ιδιαίτερες σωματικές βλάβες στο θύμα. Από την άλλη πλευρά το θύμα μπορεί να εκφοβιστεί και να διαταραχθεί λεκτικά με φωνές, απειλές, ειρωνείες, προσβολές, επανειλημμένα και παρατεταμένα πειράγματα, άσχημες προσφωνήσεις και χαρακτηρισμούς, εξυβρίσεις με σκοπό να επιτεθεί στον χαρακτήρα του θύματος σε τέτοιο βαθμό έτσι ώστε να τρομοκρατηθεί το θύμα. Όσον αφορά, την μη λεκτική βία περιλαμβάνει διάφορων ειδών χειρονομίες που έχουν άσεμνο και προσβλητικό χαρακτήρα , χρησιμοποιώντας ως εργαλείο την γλώσσα του σώματος. Άρρητα συνδεδεμένη με την λεκτική βία είναι η ψυχολογική ή αλλιώς συναισθηματική βία που ασκείται μέσω της εφαρμογής περιφρόνησης, διάδοσης ψευδών φημών και συκοφαντιών με σκοπό να βλάψουν την αξιοπρέπεια του θύματος. Μια άλλη μορφή εκφοβισμού αποτελεί η σεξουαλική βία, η οποία περιλαμβάνει σεξουαλικά υβριστικά και άσεμνα σχόλια ή χειρονομίες, συμπεριλαμβανομένων της ηδονοβλεψίας, εξαναγκασμό σε συμμετοχή σε σεξουαλικές πράξεις, παρενοχλήσεις με σωματική επαφή η ακόμα και σεξουαλική σε βαθμό βιασμού (Κουρκούτας & Κοκκιάδη, 2015; Τρίγκα - Μερτίκα, 2005; Χουλιάρα - Σιδερά, 2015; Cowie & Jennifer, 2008; Ferrell - Smith, 2003)

2) Διαδικτυακός/ ηλεκτρονικός εκφοβισμός

Παρότι που ο εκφοβισμός είναι ένα φαινόμενο που λαμβάνει χώρα εντός των πλαισίων στο χώρο του σχολείου, είναι ιδιαίτερα σύνηθες πολλά περιστατικά εκφοβισμού να διεξαχθούν σε μέρη πολυσύχναστα από μαθητές, κατά την μετάβαση προς το σχολείο, αλλά και εξ' αποστάσεως με την βοήθεια ηλεκτρονικών μέσων, όπως κινητό τηλέφωνο και ο ηλεκτρονικός υπολογιστής. Αυτό γίνεται είτε με την μορφή διαπροσωπικών μηνυμάτων στα Μέσα κοινωνικής δικτύωσης, είτε σε δημοσιεύσεις σε πλήρη θεά των αδιάκριτων αναγνωστών κατά την επίθεση του θύτη. Ο διαδικτυακός εκφοβισμός γνωστός στο παγκόσμιο ερευνητικό κοινό ως «cyberbullying» είναι μια συμπεριφορά η οποία άρχισε να εμφανίζεται από τις αρχές του 21^{ου} αιώνα με την συνεχή εξέλιξη της τεχνολογίας και την ολοένα αυξανόμενη συχνότητα χρήσης αυτής από το καταναλωτικό κοινό. Το συγκεκριμένο φαινόμενο πρόκειται για ένα είδος έμμεσης και συγκαλυμμένης ψυχολογικής παρενόχλησης, με κύριο χαρακτηριστικό την δυνατότητα διατήρησης της ανωνυμίας του προσώπου που την ασκεί (Cowie & Jennifer. 2008). Τις περισσότερες των περιπτώσεων οι πιο σύνηθες συμπεριφορές-δράσεις είναι οι κοροϊδίες, αναφορά σε ανάρμοστες και απρεπείς πράξεις που οδηγούν σε σεξουαλική παρενόχληση ή δημοσιοποίηση προσωπικών στοιχείων των θυμάτων στο διαδίκτυο. Επιπροσθέτως ένα άλλο γνώριμο χαρακτηριστικό αυτού του συγκεκριμένου είδους εκφοβισμού είναι πως ο θύτης μπορεί όπως είπαμε και παραπάνω να απευθυνθεί σε ένα ευρύ κοινό μέσω κακόβουλων δημοσιεύσεων που αφορούν το θύμα και να προκαλέσει αλληλεπίδραση με αυτούς με σκοπό να βλάψει σε μεγαλύτερο βαθμό την υπόληψη του θύματος. Έτσι λοιπόν μετά από αναφορά όλων αυτών των στοιχείων, ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός είναι άρρητα συνδεδεμένος με τον σχολικό εκφοβισμό ή ακόμα και την υποκίνηση σχολικής βίας. Εκτός από τις βασικές και ευρέως γνωστές μορφές ενδοσχολικής βίας στις οποίες κάναμε πλήρη και ενδελεχή αναφορά παραπάνω, από την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας στην οποία διεξήγαμε ανακαλύψαμε πιο σύνθετα είδη όπως είναι ο ρατσιστικός εκφοβισμός και ο εκφοβισμός σε άτομα με αναπηρία. Αυτές οι μορφές εκφοβισμού έχουν ως κυρία αίτια εμφάνισης την απέχθεια στο διαφορετικό. Η διαφορετικότητα εμφανίζεται συχνά ως μια μορφή ευαλωτότητας των παιδιών που θυματοποιούνται. Τα συγκεκριμένα παιδιά γίνονται θύματα σε τέτοιες συμπεριφορές όταν για παράδειγμα ενυπάρχουν θέματα σωματικής διάπλασης, εσωστρέφειας, στρες, προβλήματα στην ομιλία, αναπηρία και γενικότερα διαφορετικότητας όσον αφορά την εμφάνιση, την καταγωγή και γενικότερα ιδιαίτερων χαρακτηριστικών (Κατσαμά, 2013).

3) Ρατσιστικός εκφοβισμός

Ξεκινώντας από τον ρατσιστικό, φυλετικό και ομοφοβικό εκφοβισμό όπως επισημαίνεται από τους Κουρκούτα και Κοκκιαδη (2015), τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα παρατηρείται ολοένα και πιο ραγδαία αύξηση αυτού του είδους και η προξένηση βίας μεταξύ μαθητών που προέρχονται από διαφορετικές εθνότητες. Αυτή η σημαντική ύφεση αυτών των περιστατικών κατά πολλούς ερευνητές οφείλεται σε ιδιαίτερα κοινωνικά και πολιτικά φαινόμενα. Πρόκειται για συμπεριφορές οι οποίες διεγείρονται με αφορμή κάποιο ιδιαίτερο χαρακτηριστικό το οποίο θα προξενήσει αυτές τις πράξεις βίας. Ορισμένα από αυτά τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά θα μπορούσε να είναι το βάρος, το ύψος, η δύναμη, η φυλή, το χρώμα, η εθνικότητα, το

θρήσκευμα, η κοινωνική προέλευση, τα διαφορετικά ήθη και έθιμα, η διαφορετική γλώσσα ή ακόμη και ο σεξουαλικός προσανατολισμός σύμφωνα με το Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου (2015). Στην περίπτωση των ατομικών και φυσικών χαρακτηριστικών, οι Unnever και Cornell (2003) υποστήριξαν πως «όταν μιλάμε για εκφοβισμό, το μέγεθος μετράει». Όπως διαπιστώθηκε, τα πιο ψηλά και δυνατά παιδιά έχουν περισσότερες πιθανότητες να λάβουν την θέση του θύτη. Όσον αφορά όμως το βάρος, διαπιστώθηκε ότι δε σχετίζεται άμεσα με τον εκφοβισμό, καθώς θα μπορούσε να συνδεθεί τόσο με τον εκφοβισμό αλλά και με την θυματοποίηση αντίστοιχα. Έτσι, τα πιο βαριά, ψηλά και συγχρόνως δυνατά παιδιά θα μπορούσαν να λαμβάνουν τον ρόλο του θύτη από την αντίπερα όχθη όσον αφορά το βάρος, τα υπέρβαρα ειδικότερα τα παχύσαρκα παιδιά έχουν περισσότερες πιθανότητες να αποτελέσουν στόχο εκφοβιστικών επιθέσεων. Παράλληλα, η κατηγορία βάρους σύμφωνα με τους Griffiths και τους συνεργάτες του (2006) είναι απόλυτα σχετικοί με τέτοιου είδους φαινόμενα καθώς τα κορίτσια τα οποία είναι υπέρβαρα έχει παρατηρηθεί ότι πέφτουν θύματα σε αρκετά μεγάλο ποσοστό.

Ως προς τον ομοφοβικό εκφοβισμό, έρευνες κατέδειξαν πως τα αγόρια και οι μικρότεροι μαθητές είχαν μικρότερη προθυμία αλλά και να δημιουργήσουν φιλίες στο ίδιο σχολείο με διαφορετικού σεξουαλικού προσανατολισμού συνομήλικούς τους, σε σχέση με τα κορίτσια, τους μεγαλύτερους μαθητές και τους μαθητές που φοιτούσαν σε σχολεία με φυλετική ποικιλομορφία (Poteat, Espelage & Koenig, 2009). Παρομοίως οι συγκεκριμένοι ερευνητές συμπέραναν πως τα παιδιά που φοιτούν σε διαπολιτισμικά σχολεία δέχονται περισσότερο να δημιουργήσουν φιλικές σχέσεις με παιδιά διαφορετικού σεξουαλικού προσανατολισμού, επειδή εκπαιδεύονται και εξοικειώνονται στην διαφορετικότητα. Επιπροσθέτως, οι κοροϊδίες όσον αφορά τον σεξουαλικό προσανατολισμό σε πολλές των περιπτώσεων προέρχονται από μαθητές αλλά και από δασκάλους σε διάφορες μορφές, όπως η άσκηση σωματικής βίας ή ο λεκτικός εξευτελισμός (Rivers, 1995, όπ. αναφ. στο Smith & Ananiadou, 2003). Τελειώνοντας, τέτοιου είδους περιστατικά που συνδέονται άρρητα με τον σεξουαλικό εκφοβισμό επιφέρουν σημαντικές επιπτώσεις στο θύμα. Πιο αναλυτικά, ο κίνδυνος απόπειρας αυτοκτονίας στους εφήβους και ιδιαίτερα στα αγόρια με διαφορετικές προτιμήσεις είναι αισθητά πιο υψηλός (Remafedi et al., 1998).

4) Εκφοβισμός σε άτομα με αναπηρίες και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες.

Το συγκεκριμένο είδος εκφοβισμού αποτελεί μείζων κίνδυνο ενάντια στην συνύπαρξη και αποδοχή της διαφορετικότητας. Συνεπώς, η παρενόχληση, που αποδίδεται στην αναπηρία και τις ΕΕΑ είναι ένα είδος εκφοβισμού το οποίο δημιουργεί ένα περιβάλλον που χαρακτηρίζεται από εχθρικότητα και μισαλλοδοξία, αλλά και ταυτόχρονα παρεμποδίζει τη πρόσβαση, τη συμμετοχή και την παροχή υπηρεσιών και ευκαιριών στον πολυμορφικό χώρο του σχολείου (Hoover & Stenhjem, 2003). Χαρακτηριστικά όπως είναι η δυσαρθρία, το τραύλισμα, η αδεξιότητα ή οποιαδήποτε άλλη ψυχική ή σωματική αναπηρία αποτελούν στόχο στα λεκτικά βέλη των θυτών που προξενούν τη συγκεκριμένη μορφή βίας (Smith & Ananiadou, 2003). Συνεχίζοντας την βιβλιογραφική ανασκόπηση σε παρόμοιες με τις

παραπάνω έρευνες, συμπεράναμε ότι οι μαθητές με αναπηρία βρίσκονται σε πολύ υψηλότερο κίνδυνο θυματοποίησης, σε σχέση με τους συμμαθητές τους που δεν διαθέτουν κάποιου είδους αναπηρία ή άλλες χρόνιες ασθένειες (Guckenburg et al., 2011). Αναλυτικότερα, παρατηρήθηκε το γεγονός ότι οι μαθητές με σοβαρά προβλήματα υγείας, ΔΕΠ και υπερκινητικότητα είχαν αισθητά περισσότερες πιθανότητες να αποτελέσουν θύματα βίας και εκφοβισμού στο σχολικό περιβάλλον. Επιπλέον, διαπιστώθηκε ότι συγκεκριμένες ομάδες μαθητών με αναπηρία οι οποίοι έχουν και διαφορετικό σεξουαλικό προσανατολισμό από την πλειοψηφία έχουν περισσότερες πιθανότητες να υποστούν κάποια μορφή εκφοβισμού. Τέλος, τα σημαντικότερα συμπεράσματα της διερευνητικής μελέτης των Reiter και των συνεργατών του (2007), οδηγούν στο συμπέρασμα πως τα άτομα με αναπηρία βιώνουν σωματική, ψυχική αλλά και σεξουαλική κακοποίηση πολλαπλασίων φορών από εκείνων χωρίς αναπηρία, τόσο μέσα στα πλαίσια του σχολείου και στη διαδρομή από και προς το σχολείο, όσο και από το οικογενειακό ή ευρύτερο περιβάλλον τους.

Κλείνοντας, όσον αφορά τον τρόπο με τον οποίο εκδηλώνεται και εκφράζεται το συγκεκριμένο είδος εκφοβισμού, οι Reiter και Lapidot-Lefler (2007), απαντάνε μέσα από μία διερεύνηση σε μαθητές οι οποίοι διαθέτουν ήπια αναπτυξιακή και διανοητική αναπηρία, ηλικίας 12 έως 21 ετών σε δυο σχολεία ειδικής αγωγής και εκπαίδευσης (ΕΑΕ) του Ισραήλ. Από τους 186 μαθητές που συμμετείχαν στην έρευνα, το 83% του συνόλου (εκ των οποίων τα 75% ήταν αγόρια) δήλωσε ότι είχε υποστεί κάποια μορφή εκφοβισμού από τις ακόλουθες: βρισιές, αστεϊσμοί και γέλια, άσχημες και αγενείς εκφράσεις, ξυλοδαρμοί, σπρωξίματα, απειλές, κλωτσιές, τσιμπήματα, εξαναγκασμός για συμμετοχή σε μη επιθυμητές ενέργειες, σεξουαλικό άγγιγμα χωρίς συγκατάθεση και κλοπή προσωπικών αντικειμένων. Με αυτόν τον τρόπο, συμπεραίνουν ότι στο πλαίσιο αυτό η επιδείνωση των περιστατικών αυτών στα σχολεία δεν εμφανίζουν σημαντικές διαφορές σε σχέση με τις δομές της γενικής εκπαίδευσης.

2.3. Χαρακτηριστικά εμπλεκόμενων προσώπων στο σχολικό εκφοβισμό

Στο συγκεκριμένο ΥΠΟ κεφάλαιο της ερευνάς αναλύονται εξονυχιστικά οι ρόλοι που καταλαμβάνουν τα εμπλεκόμενα άτομα σε περιστατικά σχολικού εκφοβισμού. Κατά κύριο λόγο οι ρόλοι που παίρνουν μέρος και συμμετέχουν είτε άμεσα είτε έμμεσα σε συμβάντα σχολικού εκφοβισμού είναι οι εξής: θύτης, θύμα, θύτης-θύμα, και οι επιμέρους παρατηρητές. Ιδιαίτερα καίρια και σημαντική αναφορά προτού αναλυθούν οι ιδιαιτερότητες και τα χαρακτηριστικά των αντίστοιχων ρολών είναι ότι σε ένα περιστατικό εκφοβισμού ο εκάστοτε ρόλος που παίρνει το άτομο συνδέεται άρρητα με το φαινόμενο του εκφοβισμού αυτό καθ' αυτό (Chan, 2006: Karga, 2013).

2.3.1. Θύτης

Πολλές έρευνες σύμφωνα με την παγκόσμια βιβλιογραφία ότι τα άτομα κατά πλειοψηφία που εκφοβίζουν είναι επιθετικά και οξύθυμα σε αρκετά μεγάλο βαθμό, επιβάλλουν την κυριαρχία τους αλλά και διαθέτουν χαμηλό ποσοστό νοημοσύνης σε σχέση με το γενικό πληθυσμό. Σύμφωνα με μαρτυρίες των ιδίων των θυτών, οι δράστες διαθέτουν αρκετά χαμηλή εν συναίσθηση ως προς τα θύματα που

εκφοβίζουν και επίσης αρκετά αξιόλογο είναι το γεγονός ότι οι αρκετά μικρή σε ηλικία θύτες εξακολουθούν και συνεχίζουν τις εκφοβιστικές τους πρακτικές εφόσον δεν παρεμβεί κανένας εξωτερικός παράγοντας. Σύμφωνα με τον Olweus (1997) οι θύτες εκφοβισμού είναι άτομα που έχουν μια θετική άποψη προς τις βίαιες πρακτικές και έχουν ενδόμυχα μια πολύ έντονη επιθυμία να επιβάλλονται στους άλλους, εμφανίζοντας ταυτόχρονα μικρή εμπάθεια αλλά ταυτόχρονα και ουδεμιά ενοχή προς το θύμα κατά τη διάρκεια των πράξεων τους (Carrera et al., 2011). Το γεγονός ότι οι θύτες ελλείπουν εν συναίσθησης το επιβεβαιώνουν οι Rigby και Slee (1999) σε έρευνες που πραγματοποιήθηκαν στην Αυστραλία οι οποίες αναφέρουν επίσης ότι οι δράστες προέρχονται από οικογένειες που παρατηρούνται παθογένειες. Η αυστηρότατη κριτική, τα επικριτικά σχόλια αλλά και η έλλειψη αγάπης των γονέων ως προς τα παιδιά που έχουν τον ρόλο του θύτη σε εκφοβιστικά συμβάντα παίζει μείζονα ρόλο σε αυτή τους την εξέλιξη. Σε παρόμοιες έρευνες που έγιναν από τους ίδιους ερευνητές το (2011) ανακαλύφθηκε ότι τα παιδιά-θύτες έχουν μεγαλύτερο ποσοστό αποστροφής προς το σχολείο σε σχέση με τους υπολοίπους μαθητές. Ακόμα έρευνες που διεξήχθησαν στην Ολλανδία αναφέρουν ότι οι σωματικές ποινές που δέχονται τα παιδιά από τους γονείς τους ως μορφή τιμωρίας έχει αρκετή συσχέτιση με την πιθανότητα το παιδί να εμφανίσει εκφοβιστική συμπεριφορά στο εγγύς μέλλον (Jonger-Tas & Van Kesteren, 1999). Αυτό το γεγονός το επιβεβαιώνουν και πολλές έρευνες που πραγματοποιήθηκαν στις ΗΠΑ το (2009) από τους Harachi, Catalano και Hawkins οι οποίοι αναφέρουν ότι τα αγόρια εμφανίζουν εκφοβιστικές συμπεριφορές κατόπιν σωματικής βίας που δέχονται στο οικογενειακό τους περιβάλλον. Επίσης σε άλλες έρευνες των Gendron, Williams και Guerra (2011) αναφέρεται ότι εφόσον και όταν υπάρχει ένα θετικό κλίμα στο σχολείο και στα εσωτερικά πλαίσια της σχολικής τάξης μεταξύ των μαθητών αυτής, τα φαινόμενα του σχολικού εκφοβισμού καταποντίζονται σε σημαντικό βαθμό.

Ιδιαίτερα σημαντικό αποτελεί το γεγονός ότι η υψηλή αυτοαντίληψη που έχει ο θύτης για τον εαυτό του μεταφράζεται άρρητα με την εμφάνιση εκφοβιστικών συμπεριφορών αυτού (Cairns & Cairns, 1994; Hymel, Bowker & Woody, 1993). Ο Hymel και οι συνεργάτες του (1993) αναφέρουν πως οι θύτες κατά τη διάρκεια του δημοτικού σχολείου υπερεκτιμούν τις δυνατότητες τους, όχι μόνο όσον αφορά την θέση τους μέσα στο κοινωνικό σύνολο και την κοινωνική βαθμίδα που διαθέτουν ανάμεσα στους συνομηλίκους τους αλλά και για τις ακαδημαϊκές και αθλητικές τους επιδόσεις. Επιπλέον οι θύτες δεν έχουν σωστή κρίση όσον αφορά τα επίπεδα κατάθλιψης, κοινωνικού στρες και μοναξιάς σε σχέση με άλλα άτομα που έχουν καλύτερη κοινωνική προσαρμοστικότητα (Junoven, Graham & Schuster, 2003)

Καίρια είναι η σύνδεση που παρατηρείτε στα δυο σημεία αναφοράς της ερευνάς μας αφού κατά την Ανδρέου (2009) παρατηρείτε ότι οι θύτες εμφανίζουν μακιαβελικά χαρακτηριστικά. Αυτό το γεγονός συμπεραίνετε με το ότι οι θύτες έχουν έντονη την επιθυμία αλλά και την ικανότητα να χειραγωγούν τους άλλους, τα τέσσερα χαρακτηριστικά που εμφανίζονται στους θύτες και στην προκείμενη περίπτωση σε αυτά τα μακιαβελικά άτομα είναι τα εξής: απουσία εμπιστοσύνης στα ανθρωπινά οντά, την εμφάνιση χειριστικής συμπεριφοράς απέναντι στα θύματα τους, την απουσία ειλικρίνειας αλλά και εμπιστοσύνης. Κατά την Carrera και τους συνεργάτες της (2011) ο θύτης που εμφανίζει μακιαβελικά χαρακτηριστικά επιτυγχάνει να

εγκαθιδρύσει την επιβολή του προς τους άλλους απολαμβάνοντας παράλληλα την αποδοχή και την ανέλιξη που δέχεται στην κοινωνική σκάλα των συνομήλικών του κατά την εφαρμογή τέτοιων συμπεριφορών, καθώς και τα υψηλά επίπεδα αυτοεκτίμησης. Τέτοιοι τύποι θυτών παρατηρείτε ότι ανήκουν σε οικογένειες με συχνές συγκρούσεις και απουσίας στοργής από το οικογενειακό περιβάλλον αλλά και σε συνδυασμό της ελλιπούς ικανότητας των γονέων να θέσουν όρια στις ενέργειες και συμπεριφορές των παιδιών τους (Baldry & Farrington, 2000; Carrera et al., 2011).

Οι θύτες εμφανίζουν υψηλά επίπεδα καταθλιπτικών συναισθημάτων και άγχους, μαζί με τα θύματα ή τους θύτες θύματα (Espelage & Swearer, 2003). Αυτός ο ισχυρισμός έρχεται σε αντίθεση με το συμπέρασμα του Olweus (2009) ο οποίος συμπέρανε ότι οι θύτες δεν χαρακτηρίζονται από έντονα επίπεδα άγχους ή μπορεί να έχουν στρες ενός μέσου παιδιού. Σύμφωνα με τον Pellegrini (1999) οι θύτες επιλέγουν τα θύματα τους σχετικά με το αδύναμο παρουσιαστικό τους, γεγονός που εκμεταλλεύονται σε μεταβατικές φάσεις της ακαδημαϊκής τους σταδιοδρομίας, όπως η μετάβασή από την τάξη του Δημοτικού στο Γυμνάσιο, με κύριο στόχο την επιβολή της κυριαρχίας τους προς τους συμμαθητές τους.

Κλείνοντας λοιπόν αυτήν την ΥΠΟ ενότητα αυτού του ΥΠΟ κεφαλαίου είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι οι αλληλεπιδράσεις του παιδιού με την οικογένεια του, τους δάσκαλους του και τους συμμαθητές-συνομήλικους τους αποτελούν ένα συνονθύλευμα το οποίο οφείλετε στο γεγονός ότι το παιδί παίρνει τον ρολό του θύτη (Stevens, De Bourdeaudhuij, & Van Oost, 2000). Με αυτό το δεδομένο συνεπάγετε ότι η σχέση γονέων-παιδιού αποτελεί το κύριο οικοδόμημα της εκφοβιστικής συμπεριφοράς του παιδιού. Αλλά και σε συνδυασμό με την μη παρεμβατικότητα τόσο από συμμαθητές όσο και από εκπαιδευτικούς, δημιουργούνται οι κατάλληλες συγκυρίες ώστε να εκφραστούν τέτοιου είδους συμπεριφορές ανενόχλητα και άφοβα.

2.3.2.Θύμα

Τα θύματα τα οποία δέχονται τα λεκτικά πυρά ή και σε πολλές των περιπτώσεων δέχονται και σωματική βία από τους θύτες σε περιστατικά σχολικού εκφοβισμού συνήθως είναι παθητικά και χαρακτηρίζονται από χαμηλά επίπεδα αυτοπεποίθησης (Griffin & Gross, 2004; Hawker & Boulton, 2000). Τα θύματα χωρίζονται σε δυο είδη τα παθητικά και τα προκλητικά (Olweus, 1993). Τα παθητικά θύματα χαρακτηρίζονται από έντονη ανησυχία και ανασφάλεια, δεν προξενούν καμία ταραχή ώστε να δεχθούν επιθέσεις από τους θύτες, ενώ ταυτόχρονα, δεν έχουν την δυνατότητα λόγω των συγκυριών να υπερασπιστούν τους εαυτούς τους απέναντι σε έντονα εκφοβιστικά συμβάντα. Στο συγκεκριμένο είδος παρατηρείτε μια έντονη μοναξιά αλλά και εγκατάλειψη από τον κοινωνικό περίγυρο του. Επίσης τα συγκεκριμένα άτομα δεν είναι καθόλου οξύθυμα και δεν προκαλούν επιθέσεις, δεν ενοχλούν τους άλλους και κατά πάσα πιθανότητα έχουν μειονέκτημα όσον αφορά τα σωματικά χαρακτηριστικά σε σχέση με τους συνομήλικους τους. Είναι ιδιαίτερα εσωστρεφή άτομα, δεν διαθέτουν πολλούς φίλους και τους κατακλύζει μια έντονη αύρα χαμηλής αυτοεκτίμησης (Carrera et al., 2011 ; Griffin & Gross, 2004; Harlow & Roberts, 2010; Olweus, 2009; Rigby, 2008; Salmivalli et al., 1996; Wang et al., 2012).

Κατά τον Olweus (2009) τα συγκεκριμένα παιδιά αναπτύσσουν πιο ισχυρές σχέσεις με τους γονείς αλλά και τους εκπαιδευτικούς τους παρότι με τους συμμαθητές τους στο σχολείο. Επίσης άξιο σημείο αναφοράς από την Carrera και τους συνεργάτες της (2011) οι οποίοι επισημαίνουν το γεγονός ότι τα παιδιά με αναπηρία και παιδιά τα οποία έχουν διαφορετικές σεξουαλικές προτιμήσεις σε σχέση με την πλειοψηφία των συνομηλίκων τους έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες να αποτελέσουν παθητικά θύματα. Σύμφωνα με την Ανδρέου (2011) λόγω του ότι τα θύματα αυτά δεν είναι ιδιαίτερα ελκυστικά ως προς τους συνομήλικους τους αυτό έχει ως αποτέλεσμα την υιοθέτηση μιας παθητικής στάσης από αυτά, επιπλέον με αυτόν τον τρόπο προκαλείτε ο θυμός των συμμαθητών τους προς αυτά καθώς δημιουργείτε η πεποίθηση πως τα θύματα γνωρίζουν πως να υπερασπιστούν τους εαυτούς τους και με την γνώση αυτή δεν τοπραγματοποιούν.

Έρευνα του Tucker και των συνεργατών του (2016) δείχνει πως ανάμεσα σε μαθητές που δέχτηκαν λεκτικό ομοφοβικό εκφοβισμό τα συγκεκριμένα άτομα εμφάνισαν υψηλά επίπεδα άγχους. Τα άτομα δεν είναι καθόλου οξύθυμα και κατά πάσα πιθανότητα διακατέχονται από έντονη υπερευαισθησία (Ανδρέου, 2001). Από την αντίπερα όχθη υπάρχουν τα προκλητικά θύματα τα οποία συνήθως εμπλέκονται σε διενέξεις και διαμάχες, αλλά και εφαρμόζουν αντίποινα όταν δέχονται εκφοβιστικές επιθέσεις. Τα παιδιά τα οποία είναι προκλητικά θύματα μπορεί να χαρακτηρίζονται από κοινωνική αδεξιότητα και να πειράζουν τους συμμαθητές τους (Scaglione & Scaglione, 2006). Πληθώρα ερευνητικών ανακαλύψεων αναφέρουν πως πολλές φορές τα θύματα εκφοβιστικών συμβάντων εμφανίζουν παρόμοια χαρακτηριστικά με αυτά των θυτών όταν αλλάζουν περιβάλλοντα, εμφανίζουν μειωμένες επιδόσεις στα σχολικά τους καθήκοντα, προκαλούν την αποβολή τους από τος εκπαιδευτικούς ή στην χειρότερη των περιπτώσεων διαθέτουν αυτοκτονικές τάσεις (Adams & Lawrence, 2011; Barker et al., 2008; Lawrence & Adams, 2006; Olweus, 1978; Smith, 2011).

Το οικογενειακό περιβάλλον του συγκεκριμένου τύπου θυμάτων συνήθως αποτελείτε από μια υπερπροστατευτική μητέρα, η οποία δεν αφήνει κανένα περιθώριο αυτονομίας στο παιδί της (Rodkin & Hodges, 2003). Παρόλα αυτά εξίσου σημαντικό είναι το ενδεχόμενο να προέρχονται τα συγκεκριμένα άτομα από κακοποιητικές οικογένειες ή να υπάρχει επικοινωνιακό χάσμα μεταξύ αυτών και των γονέων τους (Carrera et al., 2011; Menesini & Salmivalli, 2017; Jankauskiene et al., 2008). Σύμφωνα με τον Jankauskiene και τους συνεργάτες του μπορεί να υπάρξουν περιπτώσεις όπου οι γονείς εκφράζουν αρνητικά και επικριτικά σχόλια ως προς την εμφάνιση του παιδιού τους. Ωστόσο ιδιαίτερα σημαντική και σε πολλές φορές μπορεί να αποδειχθεί και ως θεραπευτική η δημιουργία παρεών, καθώς προσφέρουν ένα στρώμα προστασίας απέναντι σε εκφοβιστικά συμβάντα που μπορεί να δέχονται τα θύματα που μεγαλώνουν σε ταραχώδεις οικογένειες (Rodkin & Hodges, 2003).

Ανακεφαλαιώνοντας το συγκεκριμένο υποκεφάλαιο η Βλάχου και οι συνεργάτες της (2011) εναποθέτουν ένα άλλον όρο στην θέση του «εκφοβισμού» το ποιο είναι η «αδικαιολόγητη επιθετικότητα», όταν υφίστανται τέτοια συμβάντα σε παιδιά κάτω των 6 ετών. Οι συγκεκριμένοι ερευνητές αναφέρουν πως η συχνή εναλλαγή ρόλων σε αυτές τις ηλικίες μπορεί να οφείλετε σε ελλιπή ικανότητα κοινωνικών δεξιοτήτων

από την μεριά των παιδιών και για αυτό το λόγο προτάθηκε αυτός ο εναλλακτικός ορισμός. Σε άλλη έρευνα αναφέρθηκε το γεγονός ότι το 30% των θυτών ήταν μεγαλύτεροι σε ηλικία από τα θύματα και ένα 10% των θυτών ήταν μικρότεροι. Δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι ποιοι παράγοντες, όπως το χρώμα του δέρματος, το βάρος, το ύψος κ.ά. επηρεάζουν το κατά πόσο ένα παιδί θα θυματοποιηθεί (Perry, Kusel & Perry, 1988; Farrington, 1993). Παρόλα αυτά όσον αφορά το παραπάνω εύρημα ο Olweus αναφέρει, πως τα μόνα χαρακτηριστικά που φαίνεται να χαρακτηρίζουν ένα θύμα, είναι ότι είναι μικρόσωμος και πιο αδύναμος σε σχέση με τα άλλα παιδιά.

2.3.3.Θύτης-Θύμα

Η συγκεκριμένη κατηγορία είναι η λιγότερο κοινωνικά προσαρμοσμένη κατηγορία σε σχέση με την ξεκάθαρη κατηγορία του θύτη ή του θύματος (Olweus, 2003; Perren & Alsaker, 2006; Stein, Dukes & Warren, 2006). Ψυχολογικά προβλήματα παιδιών αυτής της κατηγορίας, όπως κατάθλιψη, στρες, μοναξιά και χαμηλή αυτοεκτίμηση, άλλα και εξωτερικά προβλήματα όπως η επιθετικότητα καθώς και η αυξημένη υπερκινητικότητα και έντονο θυμό (Haynie et al., 2001; Junoven, Graham & Schuster, 2003; Besag, 1989; Haynie et al., 2001; Salmivalli & Nieminen, 2001).

Για ορισμένους ερευνητές, οι θύτες-θύματα αποτελούν προκλητικά θύματα που ενοχλούν τους θύτες (Stassen & Berger, 2007). Μπορεί όμως από την άλλη πλευρά να είναι θύματα τα οποία εξαπολύουν αντίποινα σε επιθετικές συμπεριφορές των θυτών, μόνο που αυτοί δεν χρησιμοποιούν την επιθετικότητα ως ένα μέσο για να επωφεληθούν άλλα για να προστατεύσουν την αξιοπρέπεια τους (Vlachou et al., 2011).

Τα άτομα που κατηγοριοποιούνται στο είδος των θυτών-θυμάτων δεν είναι ιδιαίτερα ικανοί σε θέματα κοινωνικών καταστάσεων, έχοντας ακόμη μειωμένη ικανότητα επίλυσης προβλημάτων, αυτό το στοιχείο συνδυάζεται με το γεγονός των χαμηλών ικανοτήτων τους τόσο στα σχολικά και ακαδημαϊκά τους καθήκοντα καθώς και οι ισχνές αλληλεπιδράσεις που έχουν με τους συνομήλικους τους (Cook, Williams, Guerra, Kim & Sadek, 2010; Nansel, Craig, Overpeck, Saluja & Ruan, 2004; Veenstra et al., 2005). Άξιο αναφοράς είναι το γεγονός ότι οι θύτες-θύματα παρουσιάζουν προβλήματα ως προς την αυτορρύθμιση τους, με αποτέλεσμα που δυσκολεύει και διεγείρει την παρορμητική τους τάση. Επίσης σε έρευνες αναφέρετε ότι οι εκπαιδευτικοί αυτών των ατόμων διαμορφώνουν αρνητικές απόψεις για αυτά τα άτομα, αλλά εξίσου σημαντικό είναι το γεγονός ότι αυτά τα άτομα αποκλείονται από διάφορα κοινωνικά σύνολα και αδυνατούν να δημιουργήσουν φιλικούς δεσμούς (Olweus, 2009; Baldry & Farrington. 2000; Pellegrini, 1998; Vivolo, Holt & Masseti, 2011).

Υψηλό ενδιαφέρον παρουσιάζεται σε αυτό το είδος λόγω του ότι συνδέετε άμεσα με υψηλά επίπεδα «μακιαβελισμού» και της άσχημης αυτό εικόνας που δημιουργούν αυτά τα άτομα σύμφωνα με τα ευρήματα του Ανδρέου τόσο το (2000) όσο και το (2005). Αυτή η κατηγορία ατόμων διαθέτουν ενδόμυχα στοιχεία επιθετικά και

αδυναμία απεμπλοκής από συγκρούσεις και διαμάχες, όχι λόγω προσωπικού συμφέροντος ή επειδή ακολουθούν ένα συγκεκριμένο πλάνο, όπως κάνουν οι θύτες (Pellegrini, 1998; Pellegrini et al, 1999). Αξίζει να σημειωθεί πως λαμβάνουν τις συμπεριφορές των άλλων ως εχθρικές με αποτέλεσμα να βρίσκονται διαρκώς σε μια κατάσταση πως το κοινωνικό τους περιβάλλον τους απομακρύνει (Andreou, 2000; Pellegrini, 1998; Rodkin & Hodges, 2003)

2.3.4. Παρατηρητές

Σε ένα περιστατικό σχολικού εκφοβισμού μετά από τον θύτη και το θύμα τον αμέσως σημαντικότερο ρόλο τον καταλαμβάνει ο παρατηρητής, το παιδί δηλαδή που δεν είναι ούτε το θύμα, ούτε η κινητήριος δύναμη που πυροδοτεί το περιστατικό του εκφοβισμού. Οι παρατηρητές συνήθως καταλαμβάνουν το 85% του ακροατήριου, γεγονός που τους καθιστά την μεγαλύτερη ομάδα που συμμετέχει στο συγκεκριμένο φαινόμενο, πράγμα ιδιαίτερα λογικό αφού αν αναλογιστούμε τα περιστατικά σχολικού εκφοβισμού διεξάγονται κάτω από τα βλέμματα όλων των μαθητών. Μείζονα ρόλο παίζει ότι οι μάρτυρες έχουν διαφορετικούς ρόλους κατά τη διάρκεια του περιστατικού επηρεάζοντας ποικιλοτρόπως την έκβαση του. Είτε κάποιες φορές οι μάρτυρες να ταχθούν προς το μέρος του θύτη ή από την άλλη να διαφωνήσουν με αυτόν, προσπαθώντας να συμπαρασταθούν στο θύμα. Άλλη περίπτωση, είναι να υιοθετήσουν μια πιο ουδέτερη στάση αποφασίζοντας να αποσυρθούν από το συμβάν. Όμως κατά κύριο λόγο εμπλέκονται αρκετοί παρατηρητές κατά την διάρκεια του φαινομένου, παρόλα αυτά δεν προσπαθούν να αποτρέψουν τον εκφοβισμό, γεγονός που δίνει ώθηση στους θύτες να συνεχίσουν ανενόχλητοι το «έργο» τους. Οι κυριότεροι συνήθως λόγοι της μη αποτρεπτικής τους συμμετοχής στο συμβάν είναι ο φόβος μην τυχόν αποτελέσουν το καινούργιο θύμα του θύτη ή απλά έχουν απόλυτη άγνοια για το πως να χειριστούν ένα τέτοιου είδους περιστατικό. Από την αντίπερα όχθη, στην περίπτωση που αποφασίσουν να επέμβουν έτσι ώστε να σταματήσουν τον εκφοβισμό, στην πλειοψηφία των περιπτώσεων οι προσπάθειες τους είναι πετυχημένες, δηλαδή αποτρέπουν την περαιτέρω κλιμάκωση του εκφοβιστικού επεισοδίου. Επομένως από τα παραπάνω ο ρόλος του παρατηρητή είναι μείζονας σημασίας αφού μπορεί να διαδραματίσει ενεργό ρόλο στο περιστατικό, τόσο αποτρέποντας τον θύτη ή ενθαρρύνοντας, επηρεάζοντας με αυτόν τον τρόπο την κατάληξη του περιστατικού είτε ως προς το μέρος του θύτη είτε προς το μέρος του θύματος. Σύμφωνα με την μελέτη του Κορακίδη και των συνεργατών του (2009) υπογράμμισε πως ένα αρκετά μεγάλο ποσοστό των μαθητών δεν ρίχνει το φταίξιμο στους θύτες. Αναλυτικότερα ισχυρίζονται πως ορισμένα θύματα έχουν αρκετά μεγάλο μερίδιο ευθύνης και αξίζουν την οποιαδήποτε μορφής παρενόχληση στην οποίαν υποβάλλονται, γεγονός που λαμβάνει θετικά ο θύτης. Παράλληλα έχει παρατηρηθεί σε αρκετά συμβάντα η συγκεντρωτική συμπεριφορά των μαθητών, καθώς το 10% δήλωσε ότι προκύπτει ομαδοποίηση αυτών με σκοπό την ομαδική επίθεση προς έναν άλλον μαθητή τουλάχιστον μια φορά την εβδομάδα. Εντωμεταξύ, ένα άλλο ποσοστό της τάξης του 15% ισχυρίστηκε ότι συμμετέχει ενεργά, συμφωνεί και επικροτεί τον εκφοβισμό, βρίσκοντας τον διασκεδαστικό. Ενώ το 10-15% των μαρτύρων δήλωσε πως δεν παρεμβαίνουν για να βοηθήσουν το θύμα, φοβούμενοι

έτσι την αλυσιδωτή συμπεριφορά που θα προξενήσει αυτό το γεγονός από τον θύτη προς αυτούς. Ακόμη άξιο σημείο είναι ότι αρκετά μεγάλο ποσοστό των μαθητών που συμμετείχαν, δήλωσαν ότι εξαναγκάστηκαν να συμμετέχουν, πράγμα που τους έκανε να αισθάνονται ένοχοι.

2.4.Αίτιες που συντελούν στη εμφάνιση εκφοβιστικών περιστατικών στα πλαίσια του σχολείου

Οι Espelage και Swearer (2003) κατέληξαν σε ορισμένους παράγοντες που δικαιολογούν την ύπαρξη εκφοβιστικών επιθέσεων στο φάσμα του σχολείου. Οι παράγοντες αυτοί είναι: α) έλλειψη σωστών και υγιεινών προτύπων, β) ανεπτυγμένη επικινδυνότητα στις γειτονίες, γ) ελάχιστος χρόνος συνύπαρξης και συναναστροφής των ενηλίκων μαζί με τα παιδιά, δ) κακές επιρροές από το περιβάλλον των ενηλίκων και ε) οι γονείς ασκούν σωματική επιθετικότητα στα παιδιά. Αυτοί οι ισχυρισμοί έρχονται σε πλήρη αρμονία με τα συμπεράσματα που είχε βγάλει ο Τσιαντής (2010), ο οποίος έκανε λόγο για ψυχικούς, κοινωνικούς, γνωστικούς και συναισθηματικούς παράγοντες. Επιπλέον, αναφέρεται πως η συμμετοχή των ατόμων σε φαινόμενα εκφοβισμού εξαρτάται από ένα τεράστιο φάσμα αίτιων που σχετίζονται τόσο με τα ατομικά χαρακτηριστικά, την κουλτούρα (ήθη και έθιμα), τα οικογενειακά και τα κοινωνικά ερεθίσματα. Για αυτό λοιπόν κατέληξαν στις παρακάτω αίτιες οι οποίες οφείλονται στην εκδήλωση περιστατικών σχολικού εκφοβισμού:

- Ατομικά χαρακτηριστικά
- Τόπος καταγωγής και κουλτούρα
- Ύπαρξη αναπηριών και χρόνιων ασθενειών
- Οικογενειακό περιβάλλον
- Παθογένειες της κοινωνίας και γενικότερα η κατάσταση που επικρατεί στο κοινωνικό γίγνεσθαι
- Γονίδια

2.5.Επιπτώσεις που προκαλεί ο σχολικός εκφοβισμός

Το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού ως γνωστόν και από όλες τις έρευνες που δείξαμε κατά την διάρκεια αυτής της βιβλιογραφικής ανασκόπησης είναι ιδιαίτερα σοβαρό, το οποίο προβλέπει βαρύτατες συνέπειες τόσο για το ίδιο το άτομο που τον δέχεται τον εκφοβισμό, όσο ακόμα για την δομή του σχολείου, αλλά και για το κοινωνικό σύνολο εκτενέστερα. Σε αρκετές των περιπτώσεων πιθανολογείτε, ότι θα έχει αρνητικό αντίκτυπο και να επηρεάσει συναισθηματικά, σωματικά και κοινωνικά την ευημερία όλων των παιδιών που παίρνουν μέρος σε ένα τέτοιο περιστατικό, είτε αυτοί παίρνουν τον ρόλο του θύτη ή του θύματος ή ακόμα και τέλος του παρατηρητή. Ο εκφοβισμός που ασκείται από τους θύτες διαφαίνεται να χειροτερεύσει ακόμα περισσότερο την κατάσταση, οδηγώντας σε αυξημένη παραβατικότητα, βίαιες και μισαλλόδοξες συμπεριφορές, όλων των ειδών παράνομες δραστηριότητες και ενέργειες, κατάχρηση ναρκωτικών ουσιών ή αλκοόλ. Τα παιδιά βέβαια τα οποία ασκούν βίαιες συμπεριφορές ενάντια στους συνομήλικους τους ενδέχεται να

κληροδοτήσουν το στίγμα του βιαίου ατόμου (Ασημόπουλος, 2014), με αποτέλεσμα την αλλαγή σχολικού περιβάλλοντος αυτών ή ακόμα χειρότερα την πρόωρη διακοπή της φοίτησης τους. Επιπλέον αρκετά πιθανό ενδεχόμενο είναι η εμφάνιση χαμηλών επιδόσεων σε όλες τις πτυχές της ζωής τους και των ενασχολήσεων τους, τάσεις φυγής από το οικογενειακό περιβάλλον και τον έλεγχο του σπιτιού, αίσθηση μοναξιάς και ενδείξεις κατάθλιψης. Στη συνέχεια κατά την ενήλικη τους σταδιοδρομία, μάλιστα, είναι αρκετά πιθανό να εμφανίσουν αντικοινωνική και αντισυμβατική συμπεριφορά που οδηγούν σε παράνομες πράξεις. Οι συνέπιες λοιπόν, όπως αντιλαμβανόμαστε τίθενται ως ιδιαίτερα σοβαρές και καθοριστικές για την μετέπειτα εξέλιξη και ολοκλήρωση του ατόμου ως ένα υγιές και κοινωνικό ον. Η θυματοποίηση σε συμβάντα εκφοβιστικού περιεχομένου είναι ιδιαίτερας σημασίας καθώς προβλέπει μια μεγάλη γκάμα σοβαρών ψυχικών, σωματικών και κοινωνικών διαταραχών, όπως για παράδειγμα είναι η εμφάνιση διατροφικών διαταραχών, διαταραχές κατά την διαδικασία του ύπνου, ίλιγγος, τάσεις προς εμετό, κοιλιακοί πόνοι, κεφαλαλγίες είναι μερικά από τα σωματικά συμπτώματα που παρατηρούνται μετά από μαρτυρίες των θυμάτων. Ταυτόχρονα εμφανίζουν χαμηλή αυτοπεποίθηση και αυτοεκτίμηση, στρες, κατάθλιψη, ανασφάλεια, ντροπή. Φόβο, Μοναξιά, θυμό και περιθωριοποίηση. Αναπτύσσουν αρνητική αυτό εικόνα, νιώθουν μειονεκτικά προς τους άλλους και αποφασίζουν να αυτό μαστιγώνονται έχοντας μια επικριτική άποψη για τον χαρακτήρα τους, καταδικάζοντας έτσι τους εαυτούς τους σιωπώντας. Σε όλη αυτή την μακρά λίστα των σοβαρών επιπτώσεων θα πρέπει να προστεθεί το αίσθημα της κοινωνικής απομόνωσης, η δυσκολία και αναβλητικότητα όσον αφορά την δημιουργία υγιών κοινωνικών σχέσεων. Δυσκολίες παράλληλα μπορεί και να εμφανιστούν στο σχολικό περιβάλλον, όπως χαμηλή επίδοση στα σχολικά καθήκοντα, αδυναμία συγκέντρωσης- προσήλωσης, εμφάνιση μαθησιακών δυσκολιών, αδικαιολόγητες απουσίες, σχολική άρνηση και αποτυχία. Στη μετάβαση λοιπόν στην ενήλικη ζωή εμφανίζονται διάφορα ψυχοκοινωνικά προβλήματα, όπως κατάθλιψη, φοβίες, θλίψη, χαμηλή αυτοπεποίθηση, προβλήματα στη διατήρηση κοινωνικών σχέσεων, χρόνιες ασθένειες έως αυτοκτονικές τάσεις και απόπειρα αυτοτραυματισμού (Γεράρης, 2014; Μπογιατζόγλου κ.ά., 2012; Τσιαντή, 2010; Beran & Li, 2007; Carter & Spencer, 2006; Gini & Pozzoli, 2006; Rothon et al., 2011; Smith & Ananiadou, 2003; Vreeman & Carroll, 2007).

Ακόμη σημαντικότερο είναι το γεγονός όταν οι επιπτώσεις των εκφοβιστικών συμπεριφορών εμφανίζονται σε παιδιά με ιδιαίτερες δυσκολίες, ανάγκες και ευαισθησίες, τα οποία γίνονται θύματα εκφοβιστικών επιθέσεων συχνότερα με τα μέσα παιδιά (Κουρκούτας & Κοκκιιάδη, 2015). Συνοψίζοντας, λοιπόν μετά από την αναφορά όλων των παραπάνω επιπτώσεων που προκαλεί ο σχολικός εκφοβισμός, είναι επιτακτικής σημασίας η πρόληψη και η κατάλυση αυτού του παθογενές φαινομένου.

2.6. Εκφοβισμός στην Φυσική Αγωγή

Η ιδιαίτερη φύση του μαθήματος της Φυσικής Αγωγής αλλά και ο τρόπος που διεξάγεται, αλλά ακόμα και τα διάφορα αθλήματα που δημιουργούν ένα κλίμα

εύφορο για ανταγωνιστικές συμπεριφορές, αποτελούν τους βασικούς παράγοντες ύπαρξης εκφοβιστικών συμπεριφορών κατά την διεξαγωγή του μαθήματος (Dwyer et al., 2006). Μαθητές οι οποίοι εκφοβίζονται στην Φυσική Αγωγή νιώθουν άβολα και τους περιτριγυρίζει ένα αίσθημα ανασφάλειας σχετικά με την συμμετοχή τους σε μελλοντικά μαθήματα (Carney & Merrel, 2001). Ιδιαίτερα σημαντικό αποτελεί το γεγονός ότι η χαμηλή αυτό εικόνα που έχει το παιδί για την σωματική του κατάσταση του αποτελεί ένας κύριος αποτρεπτικός παράγοντας για την ενεργή συμμετοχή του στα μαθήματα της Φυσικής Αγωγής (Luke & Sinclair, 1992).

Αρκετά μεγάλο ποσοστό της τάξης του 21% των μαθητών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης δήλωσαν σε έρευνα του Carlson (1995) ότι είναι περιθωριοποιημένοι κατά την διάρκεια της Φυσικής Αγωγής εξαιτίας εκφοβιστικών επιθέσεων που έχουν υποστεί. Ο Rodkin και οι συνεργάτες του (2000) επισημαίνουν ότι αυτοί που εκφοβίζουν περισσότερο είναι τα παιδιά που διαθέτουν υψηλές αθλητικές ικανότητες, ανεξαρτήτως φύλλου. Αντίθετα περισσότερες είναι οι πιθανότητες να δεχθούν εκφοβιστικές επιθέσεις τα παιδιά που δεν έχουν τόσο έντονα αθλητικά προσόντα (Hills, 2007). Ακόμα και όσα παιδιά δεν είναι και τόσο ικανά στο μάθημα της Φυσικής Αγωγής έχουν την τάση να επιλέγονται στο τέλος στα ομαδικά παιχνίδια αυξάνοντας έτσι με αυτόν τον τρόπο την απομόνωση τους (Flintoff & Scraton, 2005).

Βαρυσήμαντης σημασία είναι η αναφορά της έρευνας που διεξήχθη από τους Μπεκιάρη και Πάχη (2016) σε τμήματα Φυσικής Αγωγής σε Πανεπιστήμιο της Θεσσαλίας έδειξαν ότι τα τμήματα Φυσικής Αγωγής αντιμετωπίζουν πολλές προκλήσεις σε σχέση με τον εκφοβισμό και γενικά λεκτική επιθετικότητα. Ο αθλητικός ανταγωνισμός και η πίεση οδηγούν σε σποραδικά και πολλαπλά ξεσπάσματα εκφοβισμού-λεκτικής επιθετικότητας. Επιπλέον, οι σχέσεις ανάρμοστης συμπεριφοράς και λεκτικής επιθετικότητας που οδηγεί στον εκφοβισμό είναι πιο συνηθισμένες σε αυτό το τμήμα σε σύγκριση με άλλα τμήματα, όπως την Κτηνιατρική και τη Διοίκηση Επιχειρήσεων, λόγω της έντασης της φυσικής άσκησης. Ο κοινωνικός αποκλεισμός δεν είναι συνδεδεμένος με το γνωστικό αντικείμενο του τμήματος, αλλά με την κοινή νοοτροπία των φοιτητών. Η παρενόχληση στον τομέα αυτό περιλαμβάνει την τρομοκράτηση και την λεκτική επιθετικότητα, με τη δυστυχία να είναι ένας παράγοντας που ενθαρρύνει αυτό το είδος συμπεριφοράς. Ενώ οι δράστες που προκαλούν τέτοιου είδους φαινόμενα συνήθως ασκούν πολλαπλά είδη παρενόχλησης, παράλληλα η στόχευση διαφορετικών ατόμων είναι συνηθισμένη. Επιπροσθέτως η έρευνα αναφέρει ότι οι τύποι στόχευσης αποκαλύπτουν πρότυπα συμπεριφοράς που κυμαίνονται από γενικευμένη έως επιλεκτική επιθετικότητα και εκφοβισμό, με διάφορα επίπεδα θυματοποίησης. Ο βαθμός επιθετικότητας φαίνεται επίσης να είναι θέμα επιλεκτικότητας στις στρατηγικές των παραβατών. Η παχυσαρκία αποτελεί συχνά αφορμή για απαξίωση, ενώ οι υψηλές ακαδημαϊκές επιδόσεις και οι αξίες της εκπαίδευσης φαίνεται να διεγείρουν το σεβασμό και όχι την επιθετική ζήλια. Η ηλικία, η φιλοδοξία και η ταξιδιωτική εμπειρία επίσης διαδραματίζουν ρόλο στην αντιμετώπιση από τους άλλους. Επιπλέον, η κοινωνική επιλεκτικότητα με βάση τα διανοητικά και εγκυκλοπαιδικά προσόντα ή την ευγένεια αποτρέπει τη λεκτική επιθετικότητα, ενώ οι άτομα που επιλέγουν φίλους που είναι πρόθυμοι να κάνουν θυσίες είναι επιρρεπείς σε λεκτική επιθετικότητα. Αυτά τα ευρήματα υποδεικνύουν τη σημασία των μη δικτυακών μεταβλητών στην εκδήλωση

της λεκτικής επιθετικότητας και του εκφοβισμού. Συνεχίζοντας αναφέρετε επίσης ότι ο εκφοβισμός στον κυβερνοχώρο το λεγόμενο (cyber bullying) αποτελεί σημαντικό πρόβλημα, καθώς φαίνεται να υπάρχει αμοιβαιότητα στη συμπεριφορά τόσο των θυτών όσο και των θυμάτων, αλλά ακόμα παρατηρείται ότι ο εκφοβισμός εμφανίζεται από την παιδική ηλικία έως την ενηλικίωση, καθώς αποτελεί ένα διαχρονικό μοτίβο κοινωνικής δράσης. Ένα ιδιαίτερα σημαντικό σημείο της συγκεκριμένης έρευνας που δεν πρέπει να παραλείψουμε είναι ότι η λεκτική επιθετικότητα φαίνεται να κρύβει ένα υπόβαθρο σωματικής επιθετικότητας, ενώ τα παιδιά που προέρχονται από πλούσιες οικογένειες χρησιμοποιούν λιγότερο αυστηρές μορφές λεκτικής επιθετικότητας, αλλά προσπαθούν να ενισχύσουν την κυριαρχία τους. Συγκεκριμένα, η φιλοδοξία και οι μακιαβελικές τακτικές που προκαλούν αυτό το σύμπλεγμα κυριαρχίας μπορεί να παίζουν ρόλο στην εκδήλωση λεκτικής επιθετικότητας.

ΜΕΡΟΣ Β': Η ΕΡΕΥΝΑ

3^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

3.1.Σκοπός της έρευνας

Ο σκοπός της έρευνας έγκειται στη διερεύνηση της εμφάνισης φαινομένων: α) εκφοβισμού και β) μακιαβελισμού μεταξύ αθλούμενων σε 1) μαχητικά (λχ ελληνορωμαϊκή πάλη, ιαπωνική πάλη- τζούντο) και 2) μη μαχητικά αθλήματα (πχ καλαθοσφαίριση, ποδόσφαιρο). Επιχειρήθηκε η σύγκριση εμφάνισης ή μη των δυο αυτών φαινομένων αρνητικής συμπεριφοράς σε μαχητικά και μη μαχητικά αθλήματα (δηλ. εξετάστηκε πρωτίστως το είδος αθλήματος ως παράμετρος επηρεάζουσα την συμπεριφορά). Παράλληλα, εξετάστηκε ο ρόλος άλλων πιθανών παραμέτρων (λχ φύλου, συγκεκριμένου είδους αθλήματος κλπ) στην εκδήλωση τέτοιων συμπεριφορών. Διερευνήθηκε επίσης η ενδεχόμενη σχέση μεταξύ μακιαβελισμού και εκφοβισμού (λχ πιθανή υποκατάσταση ή ενίσχυση του εκφοβισμού με παραπλανητικούς χειρισμούς, ψευδή πληροφόρηση συναθλητών κλπ).

3.2.Σημαντικότητα της έρευνας

Κάθε άλλο παρά αυτονόητο είναι ότι τα μαχητικά αθλήματα εθίζουν ή εξωθούν στον εκφοβισμό λόγω μύησης σε υπέρχειλη επιθετικότητα. Δεν αποκλείεται να οδηγούν σε εκτόνωση αυτής και κατ' επέκταση του παρεπόμενου εκφοβισμού μέσω του οργανωμένου και ρυθμιζόμενου από κανονισμούς αγώνα. Δεν αποκλείεται ακόμη να οδηγούν σε συνειδητοποίηση του αποτελέσματος της βίας λόγω της στενότερης -και ελεγχόμενης- επαφής με αυτήν, κι έτσι σε μια συνειδητή αποφυγή της ανεξέλεγκτης - έστω και μόνο επαπειλούμενης- ασύμμετρης βιαιότητας. Το αν, λοιπόν, ο πχ πολύ πιο σωματώδης ή επιδέξιος αντίπαλος μαχητικού αθλήματος θα εκφοβίσει τους άλλους ή θα αυτοελεγχθεί ή θα επιδιώξει ενδεχομένως να αποτελέσει ένα παράδειγμα ευγενούς παρουσίας εκτός αγωνιστικού χώρου συνιστά ένα ανοιχτό και διαχρονικό ερώτημα έρευνας, καθώς και δεν αποκλείεται μάλιστα η νοοτροπίες και η αθλητική κουλτούρα να μεταβάλλεται από τόπο σε τόπο, εποχή σε εποχή και άτομο σε άτομο. Η γνώση του αν τελικώς τα μαχητικά ή τα μη μαχητικά αθλήματα ευνοούν ή όχι την εκδήλωση εκφοβισμού είναι χρήσιμη προκειμένου να προβούν οι αντίστοιχοι προπονητές σε τακτικές πρόληψης, αλλά και για να καταρριφθούν ενδεχομένως τυχόν προκαταλήψεις κατά των μαχητικών αθλημάτων.

Ο μακιαβελισμός μεταξύ συναθλητών δεν αποκλείεται να εμφανίζεται εντονότερα σε μη μαχητικά αθλήματα, τα οποία ενδεχομένως βασίζονται περισσότερο σε ομαδικότητα και κατ' επέκταση πχ σε ενδεχόμενη πλάγια επιρροή και παραπλάνηση. Δεν αποκλείεται, ωστόσο, ανεξαρτήτως είδους αθλήματος, να υποκαθιστά τον εκφοβισμό (αφού είναι εύλογα αναμενόμενο η παραπλάνηση να προαπαιτεί οικειότητα) ή τελικά να τον ενισχύει (καθώς λχ μια ψεύτικη υπόσχεση ίσως γίνεται πιο πιστευτή, όταν δίδεται από έναν που μέχρι εκείνη τη στιγμή εκφόβιζε και προσποιείται αλλαγή συμπεριφοράς). Αυτά είναι υποθετικά αλλά μάλλον εύλογα παραδείγματα που φανερώνουν ότι η εμφάνιση μακιαβελικής συμπεριφοράς και οι συνθήκες που την ευνοούν δεν είναι αυτονόητες και χρήζουν επίσης διαρκούς κοινωνικής έρευνας και παρακολούθησης προκειμένου να καταστεί πιο εφικτή η πρόληψη ή αποφυγή της.

Ως εκ τούτων, θεωρείται σημαντική η διεξαγωγή της συγκεκριμένης έρευνας, καθώς θα συγκρίνει τα φαινόμενα αυτά (εκφοβισμό και μακιαβελισμό) μεταξύ μαχητικών και μη μαχητικών αθλημάτων. Αναμένεται ακόμη να δώσει τη δυνατότητα ευκρινέστερης παρατήρησης των παραμέτρων που τα καθορίζουν, ώστε να προταθούν τρόποι αποτελεσματικότερης αντιμετώπισής τους.

3.3. Υποθέσεις της έρευνας

Η βασική ερευνητική υπόθεση αποτελεί η επίδραση του φύλου και της είδους αθλημάτων (μαχητικών και μη) στην διενέργεια του εκφοβισμού και του αυτό-αντιλαμβανόμενου μακιαβελισμού των αθλητών. Πιο συγκεκριμένα οι ερευνητικές στατιστικές υποθέσεις είναι οι εξής:

- I. Μηδενική υπόθεση (H0):** Δεν θα υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές των παραγόντων του εκφοβισμού, της θυματοποίησης και της σωματικής βίας των αθλητών λόγω φύλου.
Εναλλακτική υπόθεση (H1): Θα υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές των παραγόντων του εκφοβισμού, της θυματοποίησης και της σωματικής βίας των αθλητών λόγω φύλου.
- II. Μηδενική υπόθεση (H0):** Δεν θα υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές των παραγόντων του εκφοβισμού, της θυματοποίησης και της σωματικής βίας των αθλητών λόγω είδους αθλημάτων (μαχητικών και μη).
Εναλλακτική υπόθεση (H1): Θα υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές των παραγόντων του εκφοβισμού, της θυματοποίησης και της σωματικής βίας των αθλητών λόγω είδους αθλημάτων (μαχητικών και μη).
- III. Μηδενική υπόθεση (H0):** Δεν θα υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές των αυτό-αντιλαμβανόμενων μακιαβελικών πεποιθήσεων των αθλητών λόγω φύλου.
Εναλλακτική υπόθεση (H1): Θα υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές των αυτό-αντιλαμβανόμενων μακιαβελικών πεποιθήσεων των αθλητών λόγω είδους αθλημάτων (μαχητικών και μη).
- IV. Μηδενική υπόθεση (H0):** Δεν θα υπάρχουν στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις μεταξύ των αυτό-αντιλαμβανόμενων μακιαβελικών πεποιθήσεων και των παραγόντων εκφοβισμού, θυματοποίησης και σωματικής βίας των αθλητών.
Εναλλακτική υπόθεση (H1): Θα υπάρχουν στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις μεταξύ των αυτό-αντιλαμβανόμενων μακιαβελικών πεποιθήσεων και των παραγόντων εκφοβισμού, θυματοποίησης και σωματικής βίας των αθλητών.

3.4. Περιορισμοί της έρευνας

Τα αποτελέσματα βασίστηκαν στις κρίσεις αθλητών από αθλητικούς συλλόγους της ευρύτερης περιοχής της Αττικής. Έτσι γίνεται αντιληπτό πως τα αποτελέσματα δεν είναι σε θέση να εκπροσωπούν το σύνολο της αθλητικής κοινότητας της χώρας. Επίσης κρίνεται απαραίτητο να τονιστεί πως δεν είναι

γνωστό το κατά πόσο οι αθλητές απάντησαν με απόλυτη ειλικρίνεια τα ερωτηματολόγια που τους δόθηκαν.

3.5.Δείγμα έρευνας

Το δείγμα επιλέχθηκε από αθλητικούς συλλόγους της Αττικής, τον Ιούνιο 2024, από τομείς μαχητικών (ελληνορωμαϊκής και ιαπωνικής πάλης-τζούντο) και μη μαχητικών αθλημάτων (ποδοσφαίρου, καλαθοσφαίρισης). Στην έρευνα συμμετείχαν 224 αθλητές, 109 αγόρια και 104 κορίτσια ($M=1.51$, $SD=.50$). Ακόμα από τους 224 αθλητές, 111 συμμετείχαν σε μαχητικά αθλήματα (ελληνορωμαϊκή και ιαπωνική πάλη-τζούντο) και 113 σε μη μαχητικά αθλήματα (ποδόσφαιρο, καλαθοσφαίριση) ($M=1.46$, $SD=.49$). Αξίζει να σημειωθεί πως η δειγματοληψία ήταν τυχαία και έγινε με τέτοιο τρόπο προκειμένου να υπάρχει όσο γίνεται πιο ισομερής συμμετοχή των δύο φύλων και των δύο ειδών αθλημάτων (μαχητικών και μη). Η συμμετοχή των αθλητών ήταν εθελοντική κατόπιν γραπτής συναίνεσης των γονέων ή των κηδεμόνων τους που τους είχε δοθεί αρκετές μέρες νωρίτερα και τα ερωτηματολόγια ήταν ανώνυμα.

3.6.Ερευνητικά εργαλεία

Οι αθλητές και οι αθλήτριες απάντησαν σε δύο ερωτηματολόγια, ένα ερωτηματολόγιο που αφορούσε τις υποκλίμακες του εκφοβισμού, της θυματοποίησης και της σωματικής βίας και ένα που αφορούσε τις υποκλίμακες των αυτό-αντιλαμβανόμενων μακιαβελικών πεποιθήσεων (της ανήθικης χειραγώγησης, της επιθυμίας για έλεγχο, της επιθυμίας για εξουσία και της δυσπιστίας προς άλλους).

Κλίμακα μακιαβελισμού: Για την αξιολόγηση των αυτό-αντιλαμβανόμενων μακιαβελικών πεποιθήσεων των εκπαιδευόμενων, χρησιμοποιήθηκε το ερωτηματολόγιο των Dahling, Whitaker και Levy (2009), που αποτελείται από τέσσερις παράγοντες (δυσπιστία-καχυποψία προς τους άλλους, επιθυμία για εξουσία, επιθυμία για έλεγχο και ανήθικη χειραγώγηση). Περιλαμβάνει 16 συνολικά ερωτήσεις, που αφορούν 5 ερωτήσεις για δυσπιστία-καχυποψία προς τους άλλους (λχ., «οι άλλοι συνεχώς προσπαθούν να εκμεταλλευτούν την κατάσταση εις βάρος μου»), 3 ερωτήσεις για επιθυμία για εξουσία (λχ., «θέλω κάποια μέρα να γίνω πλούσιος και ισχυρός»), 3 ερωτήσεις για επιθυμία για έλεγχο (λχ., «απολαμβάνω να έχω τον έλεγχο άλλων ατόμων») και 5 ερωτήσεις για ανήθικη χειραγώγηση (λχ., «θα εξαπατούσα αν η πιθανότητα να με πιάσουν ήταν πολύ μικρή»). Οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να απαντήσουν σε μια 5βάθμια κλίμακα Likert (από το 1=ποτέ έως το 5=συχνά).

Κλίμακα Εκφοβισμού: Για τη διερεύνηση του εκφοβισμού των εκπαιδευόμενων χρησιμοποιήθηκε το ερωτηματολόγιο των Espelage και Holt (2001), το οποίο αποτελούνταν από 18 ερωτήσεις που διαμόρφωναν 3 παράγοντες: α) εκφοβισμός (π.χ. «απέκλεισα κάποιους αθλητές από την παρέα των φίλων μου»), β) θυματοποίηση (π.χ. «άλλοι αθλητές μου είπαν άσχημα λόγια») και γ) σωματική βία (π.χ. «χτύπησα πίσω κάποιον που με χτύπησε πρώτος»). Οι συμμετέχοντες ακολουθώντας τη φράση «Επιλέξτε πόσες φορές πραγματοποιήσατε αυτήν τη δραστηριότητα ή πόσες φορές συνέβησαν αυτά τα πράγματα σε εσάς τις τελευταίες 30 ημέρες, στην προπόνηση...» απάντησαν σε μια 5βάθμια κλίμακα τύπου Likert (1=ποτέ, 2=1 ή 2 φορές, 3=3 ή 4 φορές, 4=5 ή 6 φορές, 5=7 φορές ή παραπάνω).

3.7.Διαδικασία χορήγησης των εργαλείων μέτρησης

Όλες οι μετρήσεις έγιναν στο φυσικό περιβάλλον των αθλητών, δηλαδή τον χώρο προπόνησης. Οι αθλητές ενημερωνόταν πέντε λεπτά πριν τους δοθούν τα ερωτηματολόγια, για τη διαδικασία που θα ακολουθήσει. Πριν απαντήσουν, οι αθλητές ενημερώθηκαν πως δεν υπάρχουν σωστές ή λάθος απαντήσεις και πως δεν θα βαθμολογηθούν για αυτές. Ζητήθηκε από αυτούς να απαντούν ειλικρινά και να μην ενοχλούν τους υπόλοιπους συναθλητές/τριες τη στιγμή απάντησης των ερωτηματολογίων καθώς σε εκείνη την περίπτωση το ερωτηματολόγιο θα ακυρωνόταν. Ακόμα τονίστηκε να μην γράψουν το όνομα τους ώστε να διατηρηθεί η ανωνυμία τους.

3.8.Στατιστική ανάλυση

Για τη στατιστική ανάλυση έγινε χρήση του στατιστικού πακέτου SPSS (Version 29) που αφορά τις κοινωνικές επιστήμες. Για την ανάλυση στατιστικά σημαντικών διαφορών μεταξύ των υποκλιμάκων εκφοβισμού και μακιαβελισμού ανά φύλο και είδος αθλημάτων (μαχητικών και μη) πραγματοποιήθηκε ανάλυση t-test για ανεξάρτητα δείγματα. Για τα επίπεδα συσχέτισης μεταξύ παραγόντων μακιαβελισμού και εκφοβισμού χρησιμοποιήθηκε ο συντελεστής συσχέτισης r του Pearson. Επίσης η στατιστική σημαντικότητα καθορίστηκε ώστε το $p < 0,05$.

ΜΕΡΟΣ Β': Η ΕΡΕΥΝΑ

4^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

4.1. Ανάλυση t-test για ανεξάρτητα δείγματα

Για να εξεταστούν οι διαφορές ως προς το φύλο στον εκφοβισμό και στις μακιαβελικές πεποιθήσεις εφαρμόστηκε ανάλυση t-tests για ανεξάρτητα δείγματα. Διαπιστώθηκαν στατιστικές σημαντικές διαφορές μεταξύ των δύο φύλων στον εκφοβισμό ($t_{2,224}=2.14$, $p<.05$) (πίνακας 1). Επιπλέον, δεν διαπιστώθηκαν στατιστικές σημαντικές διαφορές μεταξύ των δύο φύλων στην θυματοποίηση ($t_{2,224}=.75$, $p=.457$), την σωματική βία ($t_{2,224}=1.92$, $p=.056$), την ανήθικη χειραγώγηση ($t_{2,224}=-1.63$, $p=.871$), την επιθυμία για έλεγχο ($t_{2,224}=.049$, $p=.961$), την επιθυμία για εξουσία ($t_{2,224}=.254$, $p=.800$) και την δυσπιστία προς άλλους ($t_{2,224}=-288$, $p=.774$).

Πίνακας 1. Συγκριτική κατανομή τιμών μεταξύ φύλου των αθλητών

Μεταβλητές	Φύλο	Σύνολο	M.O.	T.A.	t	df	p
Εκφοβισμός	Αγόρια	109	1.98	.86	2.14	222	.034
	Κορίτσια	115	1.74	.78			

Επιπλέον, οι στατιστικές σημαντικές διαφορές που διαπιστώθηκαν μεταξύ των μαχητικών και μη μαχητικών αθλημάτων που συμμετέχουν οι αθλητές στην σωματική βία ($t_{2,224}=.049$, $p=.961$) παρουσιάζονται στον Πίνακα 2. Επιπλέον, δεν διαπιστώθηκαν στατιστικές σημαντικές διαφορές μεταξύ των μαχητικών και μη μαχητικών αθλημάτων στον εκφοβισμό ($t_{2,224}=-1.69$, $p=.092$), στην θυματοποίηση ($t_{2,224}=-1.03$, $p=.306$), την ανήθικη χειραγώγηση ($t_{2,224}=-.08$, $p=.932$), την επιθυμία για έλεγχο ($t_{2,224}=-.241$, $p=.810$), την επιθυμία για εξουσία ($t_{2,224}=-.155$, $p=.877$) και την δυσπιστία προς άλλους ($t_{2,224}=-138$, $p=.891$).

Πίνακας 2. Συγκριτική κατανομή τιμών μεταξύ μαχητικών και μη μαχητικών αθλημάτων των αθλητών

Μεταβλητές	Αθλήματα	Σύνολο	M.O.	T.A.	T	df	p
Σωματική βία	Μαχητικά	111	1.43	.49	-2.29	222	.023
	Μη μαχητικά	113	1.62	.73			

4.2.Συσχετίσεις μεταξύ των παραγόντων

Τα αποτελέσματα από την ανάλυση συσχετίσεων Pearson παρουσιάζονται στον Πίνακα 2. Στην ανάλυση συσχέτισης που διενεργήθηκε, φάνηκε ότι υπήρξε μια σημαντικά θετική σχέση μεταξύ του εκφοβισμού και της θυματοποίησης ($r=.64$), της σωματικής βίας ($r=.61$), της ανήθικης χειραγώγησης ($r=.36$), της επιθυμίας για έλεγχο ($r=.44$), της επιθυμίας για εξουσία ($r=.45$), και της δυσπιστίας/καχυποψίας προς τους άλλους ($r=.39$). Επιπλέον ο Πίνακας 2 παρουσιάζει τον συντελεστή α του Cronbach, τους μέσους όρους και τις τυπικές αποκλίσεις των μεταβλητών.

Πίνακας 2. Η αξιοπιστία, οι μέσοι όροι, οι τυπικές αποκλίσεις και οι συσχετίσεις Pearson μεταξύ των μεταβλητών

	Παράγοντες	α	M	SD	1 Εκφοβισμός	2 Θυματοποίηση	3 Σωματική βία	4 Ανήθικη χειραγώγηση	5 Επιθυμία για έλεγχο	6 Επιθυμία για εξουσία	7 Δυσπιστία προς άλλους
Εκφοβισμός	1. Εκφοβισμός	.80	1.86	.82	-						
	2. Θυματοποίηση	.88	1,60	.65	.64**	-					
	3. Σωματική βία	.79	1,53	.63	.61**	.76**	-				
Μακιαβελισμός	4. Ανήθικη χειραγώγηση	.91	1.66	.85	.36**	.55**	.51**	-			
	5. Επιθυμία για έλεγχο	.84	1.61	.86	.44**	.64**	.52**	.91**	-		
	6. Επιθυμία για εξουσία	.86	1.66	.87	.45**	.59**	.55**	.97**	.89**	-	
	7. Δυσπιστία προς άλλους	.91	1.62	.85	.39**	.58**	.49**	.79**	.98**	.90**	-

* $p < .05$, ** $P < .001$, α =Cronbach's alpha

5^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Σκοπός της έρευνας ήταν η διερεύνηση της εμφάνισης φαινομένων: α) εκφοβισμού και β) μακιαβελισμού μεταξύ αθλούμενων σε μαχητικά (λχ ελληνορωμαϊκή πάλη, ιαπωνική πάλη- τζούντο) και μη μαχητικά αθλήματα (πχ καλαθοσφαίριση, ποδόσφαιρο). Επιχειρήθηκε η εξέταση του ρόλου άλλων πιθανών παραμέτρων (λχ φύλου, συγκεκριμένου είδους αθλήματος κλπ) στην εκδήλωση τέτοιων συμπεριφορών. Παράλληλα, διερευνήθηκε η ενδεχόμενη σχέση μεταξύ μακιαβελισμού και εκφοβισμού (λχ πιθανή υποκατάσταση ή ενίσχυση του εκφοβισμού με παραπλανητικούς χειρισμούς, ψευδή πληροφόρηση συναθλητών κλπ). Από τα αποτελέσματα διαπιστώθηκαν στατιστικές σημαντικές διαφορές μεταξύ των δύο φύλων στον εκφοβισμό και μεταξύ των μαχητικών και μη μαχητικών αθλημάτων που συμμετέχουν οι αθλητές στην σωματική βία. Επίσης, φάνηκε ότι υπήρξε μια σημαντικά θετική σχέση μεταξύ του εκφοβισμού και της θυματοποίησης, της σωματικής βίας, της ανήθικης χειραγώγησης, της επιθυμίας για έλεγχο, της επιθυμίας για εξουσία, και της δυσπιστίας/καχυποψίας προς τους άλλους.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, διαπιστώθηκε πως υπάρχουν διαφορές ως προς τον εκφοβισμό που εκφράζεται ανάμεσα στα δύο φύλα, ενώ κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει στους άλλους δύο παράγοντες του εκφοβισμού δηλαδή στη θυματοποίηση και τη σωματική βία, αλλά ούτε και στον μακιαβελισμό. Πιο συγκεκριμένα, παρατηρούμε ότι και τα δυο φύλα δεν παρουσιάζουν στατιστικώς σημαντικές διαφορές, και, επομένως, εμφανίζουν εξίσου την τάση να θυματοποιούνται, να ασκούν σωματική βία, να επιχειρούν ανήθικη χειραγώγηση, να επιθυμούν τον έλεγχο ή την εξουσία και να καλλιεργούν δυσπιστία προς άλλους. Αυτή η εξομοίωση δύναται εύλογα να αποδοθεί στο γεγονός ότι και τα δυο φύλα είναι εξίσου ευάλωτα σε αντίστοιχες μορφές και τακτικές δύναμης. Φυσικά, μπορούν να ασκήσουν σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό σωματική βία, είτε για επιβολή είτε για άμυνα. Επίσης, δεν υπάρχει κανένας εμφανής λόγος να διαφοροποιούνται ως προς τις ενδότερες ηθικές αξίες και επομένως ως προς την τακτική τυχόν θεωρούμενης ως ανήθικης χειραγώγησης. Όσον αφορά δε την επιθυμία για έλεγχο ή εξουσία, καθώς και την δυσπιστία προς άλλους, φαίνεται να αποτελούν τάσεις επίσης εμφανιζόμενες και στα δυο φύλα, καθώς σχετίζονται με τη βαθύτερη τάση των ανθρώπων, αγοριών και κοριτσιών, για κυριαρχία και υπεράσπιση της ατομικής τους θέσης δύναμης.

Διαφαίνεται, ωστόσο, στον πίν.1, μια διαφοροποίηση της τάσης εκφοβιστικής συμπεριφοράς ανάλογα με το φύλο. Συγκεκριμένα, τα αθλούμενα αγόρια τείνουν να ασκούν πιο έκδηλο εκφοβισμό από τα αθλούμενα κορίτσια, τουλάχιστον με τη συγκεκριμένη συνολική μορφή εκφοβισμού που μετρήθηκε στη συγκεκριμένη έρευνα, ήτοι αποκλεισμός από παρέα, διάδοση φημών, πρόκληση προστριβών ή θλίψης, περιπαικτικές ή εμπαικτικές συμπεριφορές, συνέργεια σε παρενόχληση και απειλή βίας. Ας τονιστεί εκ των ανωτέρω, ότι ο αποκλεισμός επιδιώκει περιφρούρηση θέσης στο πεδίο μιας ήδη επιτευχθείσης κυριαρχίας ή προετοιμασία εδάφους, και άρα προμελέτη, για κυριαρχία. Η φημολογία επιδιώκει σαφώς μια εξ αποστάσεως και

διάχυτη ηθική βλάβη και αποδυνάμωση, πράγμα που συνεπάγεται επίτευξη σημαντικού αποτελέσματος με εξοικονόμηση δυνάμεων, αφού δεν υπάρχει άμεση σύγκρουση και ενδεχομένως επιτυγχάνεται πιο σταθερή κατάσταση, δεδομένου ότι οι φήμες επιδρούν επ' αόριστο, ακόμη κι όταν απουσιάζει αυτός που τις διάσπειρε. Όμοια εξοικονόμηση δυνάμεων για πρόκληση βλάβης συνεπάγεται και η πρόκληση προστριβών, αντί της άμεσης εμπλοκής σε προστριβή, η πρόκληση θλίψης και αισθήματος υποτίμησης μέσω περιπαικτικών ή εμπαικτικών ενεργειών, αντί της άσκησης σωματικής βίας με διακινδύνευση αντιποίνων ή κυρώσεων, και η συνέργεια σε παρενόχληση, δηλ. μέσω συμμαχίας, αντί μιας καθαρά προσωπικής και σύμμετρης αναμέτρησης. Τέλος, η απειλή βίας (αντί εφαρμογής βίας) εμφανίζεται περισσότερο στα αγόρια παρά στα κορίτσια, καθώς είναι αφενός μεν πιο πειστική, αφετέρου δε πετυχαίνει επίσης ουσιώδη αποτελέσματα αποδυνάμωσης με εξοικονόμηση δυνάμεων (βασίζόμενη στο φαίνεσθαι της δύναμης) και χωρίς άμεσο, τουλάχιστον, κίνδυνο αντιποίνων ή κυρώσεων, αφού επικρατεί φόβος χωρίς εφαρμοζόμενη βία.

Συνεπώς, τα αγόρια φέρονται να εμπλέκονται με πιο οργανωμένο και προμελετημένο τρόπο σε διαμόρφωση σχέσεων δύναμης ή και σταθερότερης κυριαρχίας. Αυτό δείχνει ήδη μια συστηματικότερη συμπεριφορά προς αυτή την κατεύθυνση. Παράλληλα, προσπαθούν να εφαρμόσουν τρόπους εξοικονόμησης δυνάμεων για τι σκοπό αυτόν, αφού υπάρχει εύλογα η επίγνωση ότι μια διαρκής εφαρμογή δύναμης (κυρίως βίας και άμεσης εμπλοκής σε προστριβές) από τον εκάστοτε επιδιώκοντα επιβολή, θα ήταν εξαιρετικά φθοροποιός και επισφαλής πρωτίστως για τον ίδιο. Κάτι τέτοιο έρχεται σε συμφωνία με ευρήματα που αναφέρουν πως ο σωματικός εκφοβισμός εντοπίζεται κυρίως στα αγόρια απ' ό,τι στα κορίτσια (Olweus, 1997; Ασημακόπουλος και συν., 2000; Keith & Martin, 2005; Bibou-Nakou et al., 2013). Άλλη μια έρευνα που συμφωνεί με τα ευρήματα της παρούσας είναι της Λιάκου με τους συνεργάτες της (2010) όπου καταλήγουν πως τα αγόρια εκφοβίζουν περισσότερο από τα κορίτσια στις αθλητικές δραστηριότητες, αλλά δεν εντοπίζονται διαφορές στα δύο φύλα ως προς τη θυματοποίηση τους κατά τη διάρκεια των αθλητικών δραστηριοτήτων.

Όσο αφορά το είδος αθλήματος, διαπιστώθηκε πως υπάρχουν διαφορές ως προς τη σωματική βία, ενώ κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει στον εκφοβισμό και στη θυματοποίηση, αλλά και στον αντιλαμβανόμενο μακιαβελισμό μεταξύ αθλητών μαχητικών και μη μαχητικών αθλημάτων. Πιο συγκεκριμένα, στον πίν.2, διαφαίνεται μια τάση αντίστροφη του καθημερινού φαίνεσθαι, τουλάχιστον όσον αφορά την τάση για σωματικώς βίαιη συμπεριφορά. Δηλαδή, οι συμμετέχοντες σε μη μαχητικά αθλήματα τείνουν να εκδηλώνουν μια ισχυρότερη τάση για σωματική βία σύγκριση με τους συμμετέχοντες σε μαχητικά αθλήματα. Αυτό δύναται ευλόγως να αποδοθεί στο ότι τα μαχητικά αθλήματα αποτελούν ένα πεδίο εκτόνωσης της βίας (φυσικά με τρόπο ελεγχόμενο και σχετικώς ακίνδυνο), Συνεπώς, το εύρημα αυτό συνηγορεί με την άποψη ότι τα μαχητικά αθλήματα σβήνουν τη βία σε κορεσμό και εκτόνώσή της, παρά σε όξυνση και εθισμό σε αυτήν. Άρα, αποτελούν παιδαγωγικό εργαλείο κατά της καθημερινής βίας, όταν λαμβάνουν χώρα με τρόπο οργανωμένο. Αντίθετα, τα μη μαχητικά αθλήματα, παρόλο που ενδεχομένως καθιερώνονται στη συνείδηση πολλών ως πιο «ειρηνικά», δεν συμβάλλουν τόσο στην καταπολέμηση της καθημερινής

σωματικής βίας (μάλιστα, με μια οξύτερα κριτική θεώρηση, θα μπορούσε κανείς να καταλογίσει σε αυτά ότι όχι μόνο δεν συμβάλλουν τόσο στην καταπολέμησή της όσο τα μαχητικά, αλλά κρύβουν τη «σκόνη» της καθημερινής βίας κάτω απ' το «χαλί» μιας φαινομενικής ευγενούς αθλητικής άμιλλας). Τα αποτελέσματα συμφωνούν με προηγούμενες έρευνες που αποκαλύπτονται μακιαβελικές τακτικές και ανέντιμους τρόπους για να επιτύχουν τους στόχους τους για να πείσουν τους άλλους (π.χ., Christie & Geis, 1970; Zagenczyk et al, 2014). Μακιαβελισμός στην παιδική ηλικία μπορεί επίσης να είναι μια αντίδραση στον αυταρχισμό (Talwar & Lee, 2011), με εχθρικά συναισθήματα και συμπεριφορές (Locke & Christensen, 2007), καθώς και επιθετικότητα (Corzine & Hozier, 2005; Ανδρέου, 2004; Bereczkei, 2015).

Τέλος, παρατηρήθηκε μια σημαντικά θετική σχέση μεταξύ του εκφοβισμού και της θυματοποίησης, της σωματικής βίας, της ανήθικης χειραγώγησης, της επιθυμίας για έλεγχο, της επιθυμίας για εξουσία, και της δυσπιστίας/καχυποψίας προς τους άλλους. Πιο συγκεκριμένα, στον πίν.3, φαίνεται ότι η εκφοβίζων τείνει να θυματοποιείται ταυτόχρονα. Άρα, «θερίζει αυτά που σπέρνει» (.64). Αυτό δείχνει ότι δεν δημιουργούνται σαφείς ιεραρχίες στον εκφοβισμό, ο εκάστοτε εκφοβίζων δεν κατορθώνει να πείσει γενικά ότι είναι άτρωτος και να καθιερωθεί ως αλώβητος επικεφαλής μιας ιεραρχίας εκφοβισμού, παρά την οιαδήποτε θεωρούμενη ως ασύμμετρη σχέση δύναμης (που αποτελεί εξορισμού το βασικό χαρακτηριστικό του εκφοβισμού). Ως εκ τούτου, ο (θεωρούμενος ως) δυνατός τελικά φαίνεται ότι δεν είναι απαραίτητα και άτρωτος ή απόλυτα κυρίαρχος.

Μια βασική μορφή δύναμης που χρησιμοποιείται στον εκφοβισμό φαίνεται να είναι η σωματική βία (.61), πράγμα κατανοητό, αφού αποτελεί την απλούστερη και αμεσότερη λύση για επιβολή σε μια ασύμμετρη αναμέτρηση. Ωστόσο, είναι αξιοσημείωτο ότι ο εκφοβισμός δεν χαρακτηρίζεται μόνο από σωματική βία, όπως προαναφέρθηκε, αλλά συνάδει, όχι σπάνια, και με τακτικές μακιαβελισμού, που απαιτούν διανοητικό δυναμικό και εύστοχη αντίληψη περιστάσεων και στάθμιση συνθηκών. Συγκεκριμένα, η ανήθικη χειραγώγηση (.36) αποτελεί ένα βοηθητικό μέσο στον εκφοβισμό, καθώς ο εκφοβίζων είτε επιδιώκει την πρόληψη δημιουργίας αμυντικών συμμαχιών, που θα μπορούσαν να σχηματιστούν υπέρ του υποψήφιου θύματός του και να αποτρέψουν τον εκφοβίζοντα (πείθει δηλ. άλλους να μην τον υπερασπιστούν ή και να στραφούν εναντίον του), είτε επιθυμεί να διατηρήσει την επιβλητικότητά του γενικώς, έστω και με ανήθικη χειραγώγηση, όπου αντιληφθεί ότι αυτό θα είναι πιο αποτελεσματικό από τη βία. Παράλληλα, είναι φυσιολογικό να επιθυμεί ο εκφοβίζων αθλούμενος έλεγχο (.44) και εξουσία (.45). Αν δεν τα επιθυμούσε, δεν θα είχε την ανάγκη να τα αποκτήσει με τον απλό τρόπο του εκφοβισμού. Ο εκφοβίζων, επίσης, καλλιεργεί δυσπιστία προς τους άλλους (.39). Διαφορετικά, θα ήταν ο ίδιος χειραγωγήσιμος και, αυτομάτως, από εκφοβιστής θα γινόταν ήρεμος και συμμορφωμένος ακόλουθος.

Φυσικά, τα αποτελέσματα της έρευνας πρέπει να αναλυθούν προσεκτικά, λόγω του μικρού δείγματος, καθώς δεν μπορεί να εκφράζει το σύνολο της ελληνικής αθλητικής κοινωνίας για τον συγκεκριμένο πληθυσμό. Επιπρόσθετα, μελλοντικές έρευνες θα μπορούν να αναλύσουν και να επαληθεύσουν με ένα μεγαλύτερο δείγμα τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας σχετικά με τα φαινόμενα εκφοβισμού,

θυματοποίησης, σωματικής βίας και μακιαβελισμού μεταξύ αθλητών. Να γίνουν περαιτέρω λεπτομερειακές διαμορφώσεις τυπολογίας παραγόντων και διαφοροποιημένης συνεπίδρασης αυτών με βάση το φύλο, τον τύπο αθλήματος, την ηλικία, την κοινωνικο-οικονομική κατάσταση και άλλες παραμέτρους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Adams, F. D., & Lawrence, G. J. (2011). Bullying victims: The effects last into college. *American Secondary Education*, 4-13.
- Andreou, E. (2001). Bully/victim problems and their association with coping behaviour in conflictual peer interactions among school-age children. *Educational Psychology*, 21(1), 59- 66
- Andreou, E. (2004). Bully/Victim Problems and Their Association with Machiavellianism and SelfEfficacy in Greek Primary School Children. *British Journal of Educational Psychology*, 74, 297-309. <https://doi.org/10.1348/000709904773839897>.
- Andreou, E., & Bonoti, F. (2010). Children's bullying experiences expressed through drawings and self-reports. *School Psychology International*, 31(2), 164-177, <https://doi.org/10.1177/0143034309352421>
- Andreou, E., (2000). Bully/victim problems and their association with psychological constructs in 8- to 12- year-old Greek school children. *Aggressive Behaviour*, 26, 4956.
- Asimopoulos, C., Bibou-Nakou, I., Hatzipemou, T., Soumaki, E., & Tsiantis, J. (2013). An investigation into students' and teachers' knowledge, attitudes and beliefs about bullying in Greek primary schools. *International Journal of Mental Health Promotion*, 16(1), 42–52. <https://doi.org/10.1080/14623730.2013.857823>
- Baldry, A., & Farrington, D. (1999). Types of bullying among Italian school children. *Journal of Adolescence*, 22, 423–426.
- Baldry, A., & Farrington, D. (2000). Bullies and delinquents: personal characteristics and parental styles. *Journal of Community & Applied Social Psychology*. 10 (1), Pages 17-31.
- Bardas, D., Bekiari, A. (2019). Leadership Style, Machiavellianism and Fair Play at the School: Interaction of Instructors and Students in Physical Education. *Open Journal of Social Sciences* (Vol.7 No.1, January 2019).
- Barker, E. D., Arseneault, L., Brendgen, M., Fontaine, N., & Maughan, B. (2008). Joint development of bullying and victimization in adolescence: Relations to delinquency and selfharm. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 47(9), 1030-1038

Barnett, M. A., & Thompson, S. (1985). The role of perspective taking and empathy in children's Machiavellianism, prosocial behavior, and motive for helping. *Journal of Genetic Psychology*, 146, 295–305.

Bekiari, A. and Pachi, V. (2017) Insights into Bullying and Verbal Aggressiveness through Social Network Analysis. *Journal of Computer and Communications*, 5, 79-101. doi: 10.4236/jcc.2017.59006.

Bekiari, A., Digelidis, N. (2015). Measuring verbal aggressiveness in sport and education. *Journal of Physical Education and Sport* (forthcoming in Vol.25, March 2015).

Beran, T., & Li, Q. (2007). The Relationship between Cyberbullying and School Bullying. DOI: <https://doi.org/10.21913/JSW.v1i2.172>.

Berger, K. (2007). Update on bullying at school: Science forgotten?. *Developmental Review* Volume 27, Issue 1, March 2007, Pages 90-126.

Besag, J. E. and Mollié, A. 1989. Spatial estimation of incidence rates in epidemiology, *Bulletin of the International Statistical Institute*. in press

Bibou-Nakou, I., Tsiantis, J., Assimopoulos, H. et al. School factors related to bullying: a qualitative study of early adolescent students. *Soc Psychol Educ* 15, 125–145 (2012). <https://doi.org/10.1007/s11218-012-9179-1>

Bogiatzoglou, N. and Villa, M. and Galani, K., 20123214901, Greek, Modern (1453?), Journal article, Greece, 1790-5613, 7, (2), Athens, e-Journal of Science & Technology, (15–23), e-Journal of Science & Technology, The phenomenon of school-bullying and program of prevention., (2012)

Breczkei, T. (2015). The manipulative skill: Cognitive devices and their neural correlates underlying Machiavellian's decision making. *Brain and Cognition*.

Carney, A. G., & Merrell, K. W. (2001). Bullying in Schools: Perspectives on Understanding and Preventing an International Problem. *School Psychology International*, 22(3), 364-382. <https://doi.org/10.1177/0143034301223011>

Carrera, M. V., DePalma, R., & Lameiras, M. (2011). Toward a more comprehensive understanding of bullying in school settings. *Educational Psychology Review*, 23, 479-499.

Carrera, M., DePalma, R., & Lameiras, M. (2011). Toward a More Comprehensive Understanding of Bullying in School Settings. *Educational Psychology Review*, Volume 23, pages 479–499.

- Chan, J. H. (2006). Systemic patterns in bullying and victimization. *School Psychology International*, 27(3), 352-369.
- Cherulnik, P. D., Way, J. H., Ames, S., Hutto, D. B. (1981). Impressions of high and low Machiavellian men. *Journal of Personality*. 49(4), 388-400
- Christie, R., & Geis, F. L. (1970). *Studies in machiavellianism* (p.106). Academic Press, New York.
- Chu, J. H., Hoffman, L., Johns, A., Reyes-Portillo, J., & Hansford, A. (2015). Transdiagnostic behavior therapy for bullying-related anxiety and depression: Initial development and pilot study. *Cognitive and Behavioral Practice*, 22(4), 415-429.
- Cook, J., & Wall, T. (1980). New work attitude measures of trust, organizational commitment and personal need nonfulfillment. *Journal of Occupational Psychology*, 53, 39-52.
- Corzine, J. B., & Hozier, G. C. (2005). Exploratory Study of Machiavellianism and Bases of Social Power in Bankers. *Psychological Reports*, 97(2), 356-362. <https://doi.org/10.2466/pr0.97.2.356-362>.
- Cowie, H., & Jennifer, D. (2008). *New Perspectives On Bullying*.
- Cyber-Bullying: Creating a Culture of Respect in a Cyber World. *Reclaiming Children and Youth*; Bloomington Vol. 13, Iss. 4, (Winter 2005): 224-228.
- Dahling, J. J., Whitaker B.G., & Levy. P.E. (2009). The Development and Validation of a New Machiavellianism Scale. *Journal of Management*, 35, 219-257. <https://doi.org/10.1177/0149206308318618>
- Dahling, J. J., Whitaker, B. G., & Levy, P. E. (2009). The development and validation of a new Machiavellianism Scale. *Journal of Management*, 35, 219–257.
- Espelage, D. L., & Holt, M. K. (2001). Bullying and victimization during early adolescence: Peer influences and psychosocial correlates. *Journal of Emotional Abuse*, 2(2-3), 123-142.
- Espelage, D. L., & Holt, M. K. (2001). Bullying and victimization during early adolescence: Peer influences and psychosocial correlates. *Journal of emotional abuse*, 2(2-3), 123-142.
- Espelage, D., & Swearer, S. (2003). Research on School Bullying and Victimization: What Have We Learned and Where Do We Go From Here?. *School Psychology Review*. Volume 32, 2003 - Issue 3, Pages 365-383

Farrington, D. (1993). Understanding and Preventing Bullying. In M. Tonry (Ed.), *Crime and Justice: A Review of Research*, Vol. 17 (pp. 381-458). Chicago and London: University of Chicago Press.

Farrington, D. P. (1993). Understanding and Preventing Bullying, in M. Tonry (ed.) *Crime and Justice: A Review of Research*, 17, pp. 381-458. Chicago, IL: The University of Chicago Press.

Ferrell-Smith, F. (2003). School Violence: Tackling the Schoolyard Bully. Combining Policymaking with Prevention. National Conference of State Legislatures, Denver, CO.

Flintoff, A., & Scraton, S. (2001). Stepping into Active Leisure? Young Women's Perceptions of Active Lifestyles and their Experiences of School Physical Education. *Sport, Education and Society*, 6(1), 5–21. <https://doi.org/10.1080/713696043>

Gini, G., Pozzoli, T. The Role of Masculinity in Children's Bullying. *Sex Roles* 54, 585–588 (2006). <https://doi.org/10.1007/s11199-006-9015-1>

Griffin, R., & Gross, A. (2004). Childhood bullying: Current empirical findings and future directions for research. *Aggression and Violent Behavior*. Volume 9, Issue 4, July 2004, Pages 379-400.

Griffiths, L. J., Wolke, D., Page, A. S., & Horwood, J. P. (2003). Obesity and bullying: different effects for boys and girls. Centre for Paediatric Epidemiology and Biostatistics, Institute of Child Health, London, UK

Harlow, K., & Roberts, R. (2010). An Exploration of the Relationship between Social and Psychological Factors and Being Bullied. *Children & Schools*, Volume 32, Issue 1, January 2010, Pages 15–26.

Hawker, D., & Boulton, M. (2000). Twenty Years' Research on Peer Victimization and Psychosocial Maladjustment: A Meta-analytic Review of Cross-sectional Studies. Cambridge University Press. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*. Volume 41 Issue 4, pp. 441 – 455.

Hawley, P.H., Little, T.D., & Pasupathi, M. (2002). Winning friends and influencing peers: Strategies of peer influence in late childhood. *International Journal of Behavioral Development*, 26, 466-474.

Haynie, L., Nansel, T., Eitel, P., Crump, D., Saylor, K., Yu, K., & Simons-Morton, B. (2001). Bullies, victims, and bully/victims: Distinct groups of at-risk youth. *Journal of Early Adolescence*, 21, 29-49.

Hernandez, J. G., Cuevas-Campos, R., Tovar-Galvez, M. I., Melguizo-Rodríguez, L. (2020). Why Negative or Positive, If It makes Me Win?

Dark Personality in Spanish Competitive Athletes. *International Journal Of Enviromental Research And Public Health*. 17(10), 3504.

Hoover, J., & Stenhjem, P. (2003). Bullying and Teasing of Youth with Disabilities: Creating Positive School Environments for Effective Inclusion. Issue Brief. National Center on Secondary Education and Transition (NCSET), University of Minnesota, 2(3).

Hymel, S., Bowker, A., & Woody, E. (1993). Aggressive versus withdrawn unpopular children: Variations in peer and self-perceptions in multiple domains. *Child Development*, 64(3), 879-896.

Jankauskiene, R., Kardelis, K., Sukys, S., & Kardeliene, L. (2008). Association between school bullying and psychological factors. *Social Behavior and Personality: an International Journal*, 36(2), 540-550.

Junger-Tas, J., van Kesteren, J., & Krens, A. M. (1999). Bullying And Delinquency in a Dutch school population. The Hague, The Netherlands: Kugler.

Junoven, J., Graham, S., & Schuster, M. (2003). Bullying Among Young Adolescents: The Strong, the Weak, and the Troubled. *Pediatrics*, 112 (6): 1231–1237.

Karga, S. (2013). Parents' perceptions about school bullying and the rights of children. Unpublished Doctoral dissertation, Aristotle University of Thessloniki (In Greek). Thessaloniki: Faculty of Education, School of Primary Education.

Keith, S., & Martin, M. (2005).

Lawrence, G. J., & Adams, F. D. (2006). For every bully there is a victim. *American Secondary Education*, 35(1), 66-71.

Longitudinal Associations of Homophobic Name-Calling Victimization With Psychological Distress and Alcohol Use During Adolescence. Volume 59, Issue 1, July 2016, Pages 110-115

McIlwain, D. (2003). Bypassing empathy: A Machiavellian theory of mind and sneaky power. In B. Repacholi & V. Slaughter (Eds.), *Individual differences in theory of mind: implications for typical and atypical development* (pp. 39–66). NY: Psychology Press.

Menesini E., Eslea M., P.K. Smith K., Genta M., Giannetti E., Fonzi A. & Costabile A. (1997). Cross-National Comparison of Children's Attitudes Towards Bully/Victim Problems in School. *Aggressive Behavior*, 23, 245-257.

Monks, C. P., & Smith, P. K. (2006). Definitions of bullying. Age differences in understanding of the term, and the role of experience. *British Journal of Developmental Psychology*, 24(4), 801-821.

- Nansel, T. R., Craig, W., Overpeck, M. D., Saluja, G., & Ruan, W. (2004). Cross-national consistency in the relationship between bullying behaviors and psychosocial adjustment. *Archives Pediatric Adolescent Medicine*, 158, 730-736. <https://doi.org/10.1001/archpedi.158.8.730>
- Olweus, D. (1978). *Aggression in the Schools. Bullies and Whipping Boys*. Washington, DC: Hemisphere.
- Olweus, D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do*. Malden, MA: Blackwell Publishing.
- Olweus, D. (1993). *Bullying at School: What We Know and What We Can Do*. Oxford, UK: Blackwell.
- Olweus, D. (1997). Bully / victim problems in school: Facts and intervention. *European Journal of Psychology of Education*, 12, 495-510
- Olweus, D. (1997). Bully/Victim Problems in School: Facts and Intervention. *European Journal of Psychology of Education*, 12, 495-510.
- Olweus, D. (2003). A profile of bullying at school. *Educational leadership*, 60(6), 12-17.
- Olweus, D. (2007). *Bullying Prevention Program, Olweus Bullying Questionnaire- Standard School Report*. U.S.A: Hazelden- PDA.
- Olweus, D., & Limber, L. (2009). Implementation and Evaluation over Two Decades. *The Olweus Bullying Prevention Program. Handbook of Bullying in Schools*. Pages 23.
- Paulhus, D. L, Curtis, R. S, Jones, D. N (2018). Aggression as a trait: the Dark Tetrad alternative. *Current Opinion in Psychology*, 19, 88-92
- Paulhus, D. L, Williams, K. M. (2002). The Dark Triad of personality: Narcissism, Machiavellianism, and psychopathy. *Journal of Research in Personality*, 36(6), 556-563
- Pellegrini, A. D., Bartini, M., & Brooks, F. (1999). School bullies, victims, and aggressive victims: Factors relating to group affiliation and victimization in early adolescence. *Journal of Educational Psychology*, 91(2), 216–224.
- Pelligrini, A. (1988) Elementary school children's rough and tumble play and social competence. *Developmental Psychology*, 24, 802-806.
- Pepler, D. J, Craig, W. M. (1997). *Developmental psychopathology: Epidemiology, diagnostics and treatment*
- Perren, S., & Alsaker, F. D. (2006). Social behavior and peer relationships of victims, bully-victims, and bullies in kindergarten.

- Journal of child psychology and psychiatry, 47(1), 45-57.
<https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2005.01445.x>
- Perry, David G., Kusel, Sara J., Perry, Louise C. (1988). Victims of peer aggression. *Developmental Psychology*, Vol 24(6), Nov 1988, 807-814
- Poteat, P. V., Espelage, D. L., & Koenig, B. W. (2009). Willingness to Remain Friends and Attend School with Lesbian and Gay Peers: Relational Expressions of Prejudice Among Heterosexual Youth. *Journal of Youth and Adolescence*, 38, 952–962.
- Reiter, S., & Lapidot-Lefler, N. (2007). Bullying Among Special Education Students With Intellectual Disabilities: Differences in Social Adjustment and Social Skills. *Intellectual Developmental Disabilities*. 45 (3): 174–181.
- Remafedi, G., French, S., Story, M., Resnick, M. D., & Blum, R. (1998). The relationship between suicide risk and sexual orientation: results of a population-based study. *American Journal of Public Health (ajph)*.
- Repacholi, B. M., Slaughter, V., Pritchard, M., Gibbs, V. (2003). Theory of Mind, Machiavellianism, and Social Functioning in Childhood. *Individual Differences in Theory of Mind*.
- Rigby, K. (2002). *New perspective on Bullying*. Jessica Kingsley Publishers.
- Rigby, K. (2008). *Children and Bullying. How Parents and Educators Can Reduce Bullying at School*. Blackwell Publishing.
- Rigby, K., & Slee, P. (1999). Australia. In P. Smith, Y. Morita, J. Junger-Tas, D. Olweus, R. Catalano, & P. Slee (Eds). *The Nature of School Bullying: A Cross-National Perspective* (pp. 324-339), London And New York: Routledge.
- Rodkin, P. C., Hodges, E. V. (2003). Bullies and victims in the peer ecology: Four questions for psychologists and school professionals. *School Psychology Review*, 32(3), 384-400.
- Romera, E. M., Casas, J. A., Gomez-Ortiz, O., & Ortega-Ruiz, R. (2019). Moral domain as a risk and protective factor against bullying. An integrating perspective review on the complexity of morality. *Aggression and Violent Behavior*, 45, 75-82.
- Rothon, C., Arephin, M., Klineberg, E. et al. Structural and socio-psychological influences on adolescents' educational aspirations and subsequent academic achievement. *Soc Psychol Educ* 14, 209–231 (2011). <https://doi.org/10.1007/s11218-010-9140-0>. Volume 14, pages 209–231.

Salmivalli, C., & Nieminen, E. (2002). Proactive and reactive aggression in bullies, victims, and bully-victims. *Aggressive Behavior*, 28, 30-44. <https://doi.org/10.1002/ab.90004>

Salmivalli, C., Lagerspetz, K., Bjorkqvist, K., Osterman, K., & Kaukiainen, A. (1996). Bullying as a group process: Participant roles and their relation to social status within the group. *Aggressive Behavior*, 22, 1-15. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1098-2337\(1996\)22:1<1::AID-AB1>3.0.CO;2-T](https://doi.org/10.1002/(SICI)1098-2337(1996)22:1<1::AID-AB1>3.0.CO;2-T)

Salmivalli, C., Lagerspetz, K., Björkqvist, K., Österman, K., & Kaukiainen, A. (1996). Bullying as a group process: Participant roles and their relations to social status within the group. *Aggressive behavior*, 22(1), 1-15.

Scaglione, J., & Scaglione, A. (2006). *Bully-proofing Children: A Practical, Hands-on Guide to Stop Bullying*.

Sharp, S., Smith, P. K. (1994). *Tackling Bullying in Your School: A practical handbook for teachers*. Pages 18

Smith, P. K. (2011). Why interventions to reduce bullying and violence in schools may (or may not) succeed: Comments on this Special Section. *International journal of behavioral development*, 35(5), 419-423. <https://doi.org/10.1177/0165025411407459>

Smith, P.K., & Ananiadou, K. (2003). The Nature of School Bullying and the Effectiveness of School-Based Interventions. *Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, 5, 189–209.

Smith, P.K., Ananiadou, K. The Nature of School Bullying and the Effectiveness of School-Based Interventions. *Journal of Applied Psychoanalytic Studies* 5, 189–209 (2003). <https://doi.org/10.1023/A:1022991804210>.

Stein, J., Dukes, R., & Warren, J. (2007). Adolescent Male Bullies, Victims, and Bully-Victims: A Comparison of Psychosocial and Behavioral Characteristics. *Journal of Pediatric Psychology*, Volume 32, Issue 3, 1 April 2007, Pages 273–282, <https://doi.org/10.1093/jpepsy/jsl023>.

Stevens, V. & De Bourdeaudhuij, I. (2001). Anti-bullying interventions at school: aspects of programme adaptation and critical issues for further programme development. *Health Promotion International*. Volume 16, Issue 2, Pages 155–167.

Swearer, S. M., Hymel, S. (2015). Four decades of research on school bullying: An introduction. *American Psychologist* (Vol 70(4), May-Jun 2015, 293-299.

- Talwar, V., & Lee, K. (2011). A Punitive Environment Fosters Children's Dishonesty: A Natural Experiment. *Child Development*. Volume 82, Issue 6, Pages 1751-1758.
- Tattum, D., Herbert, G. (1993). *Bullying: Home, School and Community*
- Tsiantis I. (2008). Implementing intervention –what we learnt from a two year preventive program. Public service review, European Union, 16.
- Tucker, J., Ewing, B., Espelage, D., Green, H., De la Haye, K., & Pollard, M. (2016).
- Unnever, J. D., & Cornell, D. G. (2003). The Culture of Bullying in Middle School. *Journal of School Violence*, 2(2), 5-27
- Veenstra, R., Lindenberg, S., Oldehinkel, A. J., De Winter, A. F., Verhulst, F. C., & Ormel, J. (2005). Bullying and Victimization in Elementary Schools: A Comparison of Bullies, Victims, Bully/Victims, and Uninvolved Preadolescents. *Developmental Psychology*, 41(4), 672–682. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.41.4.672>
- Vivolo, A. M., Holt, M. K., & Massetti, G. M. (2011). Individual and Contextual Factors for Bullying and Peer Victimization: Implications for Prevention. *Journal of School Violence*, 10(2), 201–212. <https://doi.org/10.1080/15388220.2010.539169>
- Vlachou, M., Andreou, E., Botsoglou, K. et al. Bully/Victim Problems Among Preschool Children: a Review of Current Research Evidence. *Educ Psychol Rev* 23, 329–358 (2011). <https://doi.org/10.1007/s10648-011-9153-z>
- Vreeman RC, & Carroll AE. A Systematic Review of School-Based Interventions to Prevent Bullying. *Arch Pediatr Adolesc Med*. (2007).161(1):78–88. doi:10.1001/archpedi.161.1.78
- Wang, J., Iannotti, R. J., & Nansel, T. R. (2009). School Bullying Among Adolescents in the United States: Physical, Verbal, Relational, and Cyber. *Journal of adolescent health*, 45(4), 368-375. doi:10.1016/j.jadohealth.2009.03.021
- Wu, J, LeBreton, J. M. (2011). Reconsidering the dispositional basis of counterproductive work behaviour : The role of aberrant personality. *Personnel Psychology*, 64(3), 593-626
- Yerger, W., Gehret, C. (2011). Understanding and Dealing With Bullying in Schools. *The Educational Forum*. 75(4), 315-326

Zagenczyk, T. J., Restubog, S. L. D., Kiewitz, C., Kiazad, K., & Tang, R. L. (2014). Psychological contracts as a mediator between Machiavellianism and employee citizenship and deviant behaviors. *Journal of Management*, 40(4) 1098- 1122.

Ασημακόπουλος, Χ., Χατζηπέμος, Θ., Σουμάκη, Ε., Οιαρεμέ, Σ., Γιαννακοπούλου, Ο. & Τσιάντης, Γ. (2000). «Το φαινόμενο του εκφοβισμού στο Δημοτικό Σχολείο: Απόψεις μαθητών, απόψεις εκπαιδευτικών». *Παιδί και Έφηβος. Ψυχική Υγεία και Ψυχοπαθολογία*, Ελληνική Εταιρεία Ψυχαναλυτικής Ψυχοθεραπείας Παιδιού και Εφήβου, Τόμος 10, Τεύχος 1. Αθήνα: Καστανιώτη

Γεραρής Η. (2016). Περιστατικά σχολικού εκφοβισμού σε μαθητές με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες-Πρόληψη και παρέμβαση. *Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης*, 2014(2), 557–563. <https://doi.org/10.12681/edusc.401>

Κατσαμά, Ε. (2013). Κοινωνική εργασία με ομάδες στην εκπαίδευση: μια έρευνα – δράση για την πρόληψη του σχολικού εκφοβισμού. *Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης (ΔΠΘ). Τμήμα Κοινωνικής Διοίκησης*, DOI10.12681/eadd/29065.

Κουρκούτας Η., & Κοκκιάδη Μ. (2015). Από τη σχολική βία και τον ενδοσχολικό εκφοβισμό στο «ενταξιακό σχολείο». *Επιστημονική Επετηρίδα Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων*, 8, 56–89. <https://doi.org/10.12681/jret.9095>

Λιάκου Ε., Διγγελίδης & Ν., Παπαϊωάννου Α. (2006). Αυτοαντίληψη, στόχοι επίτευξης, εκφοβισμός και συστηματική θυματοποίηση (Bullying) στη φυσική αγωγή. *Πρακτικά 16ου Διεθνούς Συνεδρίου Φυσικής Αγωγής*. Κομοτηνή, ΤΕΦΑΑ, Πανεπιστήμιο Θράκης.

Τρίγκα-Μερτίκα, Ε. (2005). Διάσπαση προσοχής και υπερκινητικότητα παιδιών και εφήβων. *Διάγνωση-αξιολόγηση-αντιμετώπιση*.

Χουλιάρα-Σιδερά, Π. (2015). Η γονεϊκή συμμετοχή/εμπλοκή για την επιτυχή μάθηση των παιδιών. *Journal of Culture In Tourism, Art And Education*, Τόμ. 2, Αρ. 1.